

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2005

Vítězlava Vaverková

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

Současné možnosti sociální pomoci
v krizové situaci rodiny

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Marcela Zvonařová

Vypracovala:
Vítězslava Vaverková

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Současné možnosti sociální pomoci v krizové situaci rodiny“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Vítězslava Vaverková

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Marcele Zvonařové za metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Děkuji také své rodině a kolegům za jejich trpělivost a podporu.

Říčany, 1.března 2005

Vítězslava Vaverková

Obsah

Úvod	1
1 Sociální pomoc státu	2
1.1 Stát jako sociální systém	2
1.2 Historický vývoj sociální pomoci	5
1.3 Systém sociální ochrany	8
1.4 Životní minimum	11
2 Krizové situace rodiny	12
2.1 Krize – pojem, příčiny, typologie	12
2.2 Krize a rodina	17
2.3 Pomoc v krizi	20
3 Možnosti sociální pomoci systému sociální péče	23
3.1 Dávky sociální péče pro rodiny s dětmi	24
3.2 Rodina s těžce zdravotně postiženým členem	33
3.3 Sociálně-právní ochrana dětí	38
3.4 Problematika dávek sociální péče a jejich další perspektiva	43
Závěr	48
Resumé	49
Anotace	50
Literatura	51
Přílohy	52

Úvod

Jako téma bakalářské práce jsem si vybrala „Současné možnosti sociální pomoci v krizové situaci rodiny“. Můj zájem o tuto problematiku je dán jednak tím, že pracuji jako sociální pracovníce a při výkonu svého povolání se setkávám s klienty, kteří se nachází v rozličných tíživých životních situacích, druhým důvodem zájmu o dané téma je skutečnost, že jsem sama matkou dvou dětí a musí mě proto zajímat, jaké možnosti sociální pomoci bych mohla využít, pokud bych se sama dostala do krizové situace.

Problematika, kterou lze zahrnout pod označení „sociální pomoc“ je velice široká. Sociální pomoc představuje nejen celý soubor opatření státu, ale také mnoho dalších forem sociálních služeb, na jejichž poskytování se podílí řada nestátních organizací i fyzických osob. Vzhledem k rozsahu daného tématu jsem tuto práci omezila pouze na úlohu státu při poskytování sociální pomoci rodině v krizové situaci a to v oblasti sociální péče. Zaměřila jsem se zejména na činnost referátů sociálních věcí při obecních úradech - poskytování dávek sociální péče rodinám, jejichž příjmy nestačí na zabezpečení základních potřeb, rodinám s těžce zdravotně postiženým členem a také na možnosti institutu sociálně-právní ochrany.

Cílem mé práce je vymezení možností pomoci v rámci systému sociální péče, uvedení problémů, se kterými se pracovníci sociálních odborů setkávají v praxi a také přiblížení plánovaných změn v této oblasti. Touto prací bych chtěla prokázat nezbytnou roli státu při řešení takových životních událostí, které způsobují nebo mohou být příčinou krizových situací rodiny.

Nejdříve se zabývám postavením státu jako subjektu sociální politiky, historickým vývojem sociální péče, současným systémem sociální ochrany a teoretickým vymezením pojmu krizová situace. V dalších kapitolách se zaměřuji na vybrané krizové situace a konkrétní možnosti pomoci.

Ke zpracování bakalářské práce jsem použila metodu systémového přístupu, obsahové analýzy dostupných materiálů a logického a deduktivního vyvození závěrů ze zjištěných poznatků.

1 Sociální pomoc státu

V této kapitole se obecně zabývám tématem sociální politiky z hlediska jejího hlavního cíle – sociální ochrany obyvatel, pozicí státu v systému sociální ochrany a jeho nástrojů, kterými uskutečňuje sociální politiku. Dále přibližuji historický vývoj sociální péče státu a uvádím stručný přehled současné úpravy systému sociální ochrany.

1.1 Stát jako sociální systém

Postavení státu, jako poskytovatele sociální pomoci, se výrazně liší od ostatních - nestátních subjektů působících v této oblasti. V moci státu je rozhodovat o státní sociální politice přijímáním zákonů, určováním způsobu její realizace a financování. Je to dáno existencí takových mechanismů, kterými může disponovat pouze stát. Tyto mechanismy lze rozlišit na mechanismy:

- a) *rozhodovací*, zahrnující volené orgány parlamentní povahy, regionální samosprávu, obecní zastupitelstva,
- b) *donucovací a kontrolní*, kterými stát donucuje všechny jemu podřízené subjekty, aby respektovaly právo a instituce a chovaly se požadovaným způsobem,
- c) *realizační*, které představují řadu nástrojů právních, institucionálních a finančních. Právním stát něco sociálním subjektům zakazuje, přikazuje, nebo je jinak omezuje, či zvýhodňuje, stanoví pravidla stejná pro všechny. Prostřednictvím institucí, které vytváří k realizaci práva, stát něco dává nebo koná ve prospěch či neprospěch jiných subjektů. Finance k realizaci své sociální politiky stát získává především daňovou politikou.

Objektem státní sociální politiky, tedy těmi, na které je tato politika zaměřena a kterým poskytuje ochranu, či je nějakým způsobem řídí nebo omezuje, může být obyvatelstvo státu jako celek, skupiny obyvatel, které jsou charakterizovány nějakou potřebou nebo příslušností k systému (např. účastí na nemocenském pojištění), objektem sociální politiky je samozřejmě i jednotlivec.

Skupiny osob, které jsou objektem sociální politiky státu, jsou zpravidla definovány určitou společensky uznanou potřebou¹. Mají nějaký společný znak, podle kterého je lze rozdělit do

¹ Matoušek, O., a kol., Základy sociální práce, Praha: Portál, 2001, str.160

kategorií, např. podle míry chudoby, věku, zdravotní stavu. Předmětem sociální politiky jsou nejčastěji podmínky práce a života člověka a události v lidském životě, které člověk neumí zvládnout vlastními silami. Člověk se může dostat do situace, kdy není schopen uspokojit své potřeby vlastními silami a vzniká riziko újmy na zdraví, ztráty výdělku, majetku apod. Toto riziko může být způsobeno vlastním přičiněním – úkonem postiženého, úkonem jiné osoby nebo nezávisle na lidském jednání – událostí. Pojem sociální událost označuje riziko, které je společensky uznáno za závažné a vyžadující si společenskou ochranu, protože postižená osoba nebo rodina nejsou s to jeho nepříznivé důsledky odvrátit². Jednotlivé sociální události mohou být vyvolány změnou zdravotního stavu, změnou způsobenou ztrátou zaměstnání nebo zánikem výdělečné činnosti, mateřstvím, zakládáním rodiny a výchovou dětí, stářím, nouzí a následnou chudobou či sociální dezintegrací.

Jestliže nastane některý z výše uvedených případů, pak stát potřebnému poskytuje sociální ochranu a pomoc. Tato úloha státu vyplývá z jeho povinnosti vytvářet podmínky pro naplňování základních lidských práv, která vycházejí z přirozených lidských práv, zajišťujících každému člověku důstojný život. Tato práva jsou uvedena v řadě mezinárodních dokumentů, kterými je Česká republika vázána. Hospodářská, sociální a kulturní práva jsou rovněž zakotvena v hlavě čtvrté Listiny základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky.

Výsledkem respektování a dodržování výše uvedených základních práv je sociální ochrana obyvatelstva v nezbytném, společensky uznaném rozsahu.

Nástrojem, kterým je tato ochrana poskytována, může být regulace – zavázání jiného sociálního subjektu zákazem nebo příkazem. Příkladem je povinnost zaměstnavatele odvádět pojistné za zaměstnance, dodržovat podmínky bezpečnosti práce apod. Další nástroje sociální politiky jsou ty, kterými se pro potřebného něco koná: peněžním nebo věcným plněním, poskytnutím služby. Příkladem peněžního plnění jsou dávky důchodového zabezpečení, sociální dávky.

Zatím jsem se jako sociálním subjektem zabývala pouze státem. Vedle státu ovšem v sociální oblasti působí také nestátní organizace. Sociální pomoc a služby poskytují různá občanská sdružení, nadace, obecně prospěšné společnosti, zájmové a církevní organizace, podpůrné spolky, které označujeme jako neziskový sektor. Tyto organizace veškerý dosažený zisk používají zpět k dosažení svých cílů a často poskytují takové služby, které státní sektor

² Matoušek, O., a kol., Základy sociální práce, Praha: Portál, 2001, str.163

z nejrůznějších příčin nepokrývá. Některé sociální služby poskytuje také soukromý, podnikatelský sektor, a to na komerční bázi.

Společně se státním, veřejným sektorem, představovaným úřady státní správy a samosprávy a jimi zřizovanými subjekty, které poskytují státem zaručené sociální služby, vytváří soukromý a neziskový sektor celý systém propojení nejrůznějších institucí, které pomáhají občanům řešit obtížné sociální situace.

1.2

Historický vývoj sociální pomoci

Na území našeho státu se od středověku postupně vytvářela soustava institucí zajišťujících činnosti, které dnes označujeme jako sociální pomoc nebo péči. Nejstarší organizovanou pomoc potřebným, neboli těm, kdo potřebovali obživu, poskytovala církev. Tato pomoc byla poskytována v ústavech zakládaných při klášterech a kostelech. Byly to řádové nemocnice a útulky pro chudé, staré, zmrzačené, sirotky, lidi postižené nemocí, živelnou pohromou, ale i vysokým počtem dětí. Nezanedbatelný rozsah měla ve středověku také filantropická činnost příslušníků šlechty, později i bohatého měšťanstva. Na sklonku středověku vznikala cechovní sdružení, která poskytovala pomoc svým příslušníkům a jejich rodinám. Nejosvědčenějším prostředkem k získání podpory však byla žebrota.

V období renesance začala dosud výlučně církevní aktivity v péči o potřebné přebírat nová společenská třída – měšťanstvo. Byly zakládány další špitály, od 16. století také sirotčince – ústavy pro výchovu opuštěných dětí. V 16. a 17. století byl rozvoj měšťanské péče o chudé zbrzděn rekatolizací země, při níž byla opět posílena moc katolické církve.

O rozhodující postavení v péči o chudé církev přichází až koncem 18. století pod vlivem osvětských reforem, kdy byly císařem Josefem II. zřizovány nové zdravotně – sociální instituce, přičemž podporoval hlavně rozvoj ústavních forem péče. Byly zavedeny např. farní chudinské ústavy, které byly financovány veřejnými sbírkami a dědickými dary a které plnily své poslání až do vydání říšského zákona domovského v roce 1863. Tímto zákonem byl majetek farních ústavů převeden na příslušné obecní chudinské pokladny. Na tento zákon navázal zemský zákon chudinský pro Čechy, který upravoval povinnost obce pečovat o občana, který se ocitl v nouzi a příslušel do obce domovským zákonem. Toto opatření zahrnovalo povinnost poskytnout chudým a jejich rodinným příslušníkům nezbytnou výživu, ošetření v nemoci a výchovu jejich dětí. Podmínkou ovšem bylo, že již byly vyčerpány možnosti osob, které byly o žadatele ze zákona povinny pečovat³. Za chudého se podle domovského zákona pokládal ten, kdo si nemohl vlastními silami opatřit potřebnou výživu. Závažným nedostatkem poskytování pomoci potřebným v rámci chudinské péče byl především nedostatek financí. Již koncem 19. století se prosazovaly snahy o reformu tohoto systému a náklady na chudinskou péči

³ Matoušek, O., a kol., Základy sociální práce, Praha: Portál, 2001, str. 115

začaly postupně přecházet z obcí na vyšší správní územní jednotky. Výkonnými orgány veřejné péče byli obecní úředníci, přičemž jejich činnost byla doplněna aktivitami soukromých spolků. Postup při poskytování pomoci byl určován žádostí „potřebného“. Pokud byla tato žádost uznána za oprávněnou, bylo jí vyhověno, pokud však jednání „potřebného“ nevyhovovalo společensky uznávaným ctnostem – což byla zejména pracovitost a skromnost, byla žádost zamítnuta. Postupně začala být aktuální potřeba stanovení objektivních měřítek, podle nichž by se dala přesně zhodnotit žadatelova potřeba, začíná také převládat mínění, že jednorázový dar pomůže pouze dočasně. Společnost si začala uvědomovat, že „potřebný“ jedinec je její součástí a že krátkodobá změna poměrů jednotlivce neodstraní příčiny chudoby.

Po nabytí státní samostatnosti Československá republika přejala sociální legislativu z Rakouska–Uherska, její další vývoj však vyvolal potřebu nových sociálních opatření, reagujících na domácí situaci. Základním cílem tehdejší sociální politiky bylo zlepšení sociálních poměrů širokých vrstev obyvatelstva, kde mezi nejvíce ohrožené skupiny patřili váleční veteráni, invalidé, pozůstalí po těch, kteří se z války nevrátili, nezaměstnaní a nemajetní nájemníci.

Sociální péče byla zajišťována kombinací veřejnoprávních a soukromoprávních institucí. Vznikaly nové zákony upravující veřejnou sociální péči, sociálním pojištěním byla zaměstnancům zajištěna materiální podpora pro případ nemoci, stáří, invalidity. Stát, členěný na země, okresy a obce, zřizoval ve spolupráci se soukromými spolky síť institucí, které se měly vnitřně i organizačně doplňovat (Československý červený kříž, Ústředí poraden pro volbu povolání apod.). Obecní samospráva se skládala z jednotlivých obcí a jejich orgánů (obecní zastupitelstvo, rada, starosta) a měla samostatnou působnost zejména v chudinské péči, i když pod dohledem státní správy. Ústředním úřadem sociální správy bylo ministerstvo sociální péče, státem byla garantována sociální opatření v oblasti řízené distribuce potravin s nízkými cenami, péče o válečné poškozené, o nezaměstnané, ochrana žen, dětí a mladistvých, veřejná chudinská péče, péče o mládež. V letech 1939 – 1945 byl další vývoj sociální soustavy přerušen nacistickou okupací.

Poválečné změny v sociální politice byly ovlivněny znárodňováním majetku osob spolupracujících s fašistickým režimem, odsunem německého a maďarského obyvatelstva z pohraničí a peněžní reformou. V důsledku těchto opatření došlo ke zvýšení vlivu státu na přerozdělování majetku a ke snížení počtu příslušníků majetných tříd a počtu těch nejchudších. Po politickém převratu v roce 1948 byl převzat sovětský model centrálního plánování i v oblasti

sociální politiky a péče. Komunistická strana vycházela z předpokladu, že znárodněním výrobních prostředků se navždy odstraní nezaměstnanost, chudoba, třídní rozdíly a sociální problémy je provázející. Zákon o všeobecném národním pojištění, vypracovaný ještě před převratem, poskytoval minimální sociální zabezpečení všem občanům, současně však byli všichni na této jediné formě zabezpečení zcela závislí. V následujících letech bylo odděleno od důchodového pojištění nemocenské pojištění a oba druhy pojištění byly zestátněny a staly se jednotné pro všechny zaměstnance. Sociální péče byla redukována především na poskytování dávek, sociální služby byly často násilně přebírány z charitativních, církevních či dobrovolnických organizací pod přímé řízení státu.

V sedmdesátých letech bylo zřízeno ministerstvo práce a sociálních věcí, do jehož působnosti (částečně také do působnosti ministerstva vnitra a spravedlnosti) spadala problematika sociálního zabezpečení. Služby a dávky sociální péče poskytovaly národní výbory, při okresních a krajských národních výborech byly zřízeny posudkové komise sociálního zabezpečení, dávkové komise a komise péče o rodinu a děti, okresními a krajskými úřady byly zřizovány ústavy sociální péče. V roce 1975 byl přijat zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení, který kompletně upravil vedle důchodového zabezpečení také sociální péči o různé skupiny obyvatelstva (pod sociální péči byla zahrnuta i sociálně–právní ochrana dětí jako jedna ze služeb sociální péče) a navazující předpisy, upravující působnost orgánů ČSR v sociálním zabezpečení. Tyto úpravy byly nahrazeny předpisy z roku 1988: zákonem č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, zákonem č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, později vyhláškou č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení . Tyto předpisy, dnes již ve znění celé řady novel , jsou dosud účinné.

1.3

System sociální ochrany

V rozsahu, daném platnou legislativou, stát zabezpečuje občanům sociální pomoc a ochranu, a to jak v běžných podmínkách života, tak v situacích mimořádných, které člověk neumí zvládnout vlastními silami.

Nejdůležitějším nástrojem sociální politiky státu, který umožňuje poskytnout pomoc ve veřejně uznaných individuálních životních situacích je systém sociálního zabezpečení. V České republice se skládá ze tří částí: sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální pomoci.

Sociální pojištění řeší situace snížení či ztráty příjmu, na které je možné se dopředu připravit formou pojištění, jako je nemoc, stáří, invalidita, a to pomocí dávek nahrazujících příjem. Jeho smyslem je v případě vzniku specifické sociální události, která vede ke krátkodobé nebo déletrvající ztrátě příjmu, poskytnout odpovídající náhradu, která pomůže vyrovnat vzniklou příjmovou nerovnost. Financováno je z příspěvku zaměstnanců, zaměstnavatelů, osob samostatně výdělečně činných, za vybrané osoby je hrazeno státem. Rozlišujeme dávky nemocenského pojištění a dávky důchodového zabezpečení. Z důchodového pojištění se poskytují důchody starobní, plné nebo částečné invalidní, vdovské, vdovecké, sirotčí, rozhoduje o nich Česká správa sociálního zabezpečení. Dávkami nemocenského pojištění jsou dávky nemocenského pojištění při pracovní neschopnosti z důvodu nemoci či úrazu, peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a podpora při ošetřování člena rodiny. Dávky nemocenského pojištění vyplácejí zaměstnavatelé nebo okresní správy sociálního zabezpečení.

Dávky státní sociální podpory zajišťují posílení příjmů v sociálních situacích, které jsou společensky uznány za natolik závažné, že je potřeba při nich rodinu, zejména rodinu s dětmi, finančně podpořit. Státní sociální podpora pomáhá rodině krýt zejména zvýšené náklady v souvislosti s péčí o nezaopatřené děti a dále řešit různé sociální situace, které rodinu jednorázově nebo dlouhodobě zatěžují. Výše dávek sociální podpory je nižší než skutečné náklady, na které přispívá, dávky jsou obligatorní – nárokové. Základem pro určení výše dávek i pro určení příjmů občana nebo rodiny pro vznik nároku na dávky je životní minimum jako celek nebo jeho jednotlivé částky. V současné době jsou dávky státní sociální podpory vypláceny

1,6 mil. rodin. Rozlišujeme dávky poskytované v závislosti na dosaženém příjmu rodiny: přírůstek na dítě, sociální přírůstek, příspěvek na bydlení a ostatní dávky: rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky péčovské péče, porodné, pohřebné. Tyto dávky jsou financovány ze státního rozpočtu a nárok na ně lze uplatnit na pracovištích státní sociální podpory, které jsou v současné době přiřazeny pod příslušné úřady práce.

Sociální pomoc řeší situace hmotné nebo sociální nouze – pokles příjmů pod životní minimum, neschopnost postarat se o sebe např. v důsledku stáří, zdravotního postižení - pomocí sociálního poradenství, sociální prevencí, sociálně – právní ochranou, peněžními a věcnými dárkami. Tato forma pomoci je financována ze státního rozpočtu, rozpočtu měst a obcí. Peněžité nebo věcné dávky jsou poskytovány v rámci stávajícího systému sociální péče, který je součástí systému sociálního zabezpečení.

Obecně lze systém sociální péče definovat jako pomoc státu občanům, jejichž životní potřeby nejsou dostatečně zabezpečeny vlastními příjmy a občanům, kteří pomoc potřebují vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nebo věku anebo kteří bez pomoci společnosti nemohou překonat obtížnou životní situaci nebo nepříznivé životní poměry. Jde o systém, který reaguje na individuální situace občanů, zohledňuje jejich celkové příjmové, sociální a majetkové poměry, nezbytné náklady na zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a nezbytné náklady na domácnost.

Poskytování dávek sociální péče upravuje řada předpisů obsahujících obecné podmínky nároků včetně dalších podrobností, týkajících se jednotlivých konkrétních dávek, vedle toho systém sociální péče navazuje na další předpisy, upravující jiné oblasti sociálního zabezpečení, popřípadě i jiná právní odvětví a odvolává se na příslušná ustanovení, definující pojmy, jichž sociální péče využívá. V příloze v tab.1 uvádím stručný přehled základních právních předpisů, které upravují oblast sociálního zabezpečení.

Dávky sociální péče lze poskytnout osobám, které mají trvalý pobyt na území ČR. Lze je rozdělit do dvou základních skupin. V první skupině jde o dávky poskytované ve vazbě na sociální potřebnost občana, popřípadě osob žijících ve společné domácnosti. Ve druhé skupině jde o dávky, vázané na určitou sociální skupinu nebo na konkrétní sociální událost. V rámci sociální péče jsou poskytovány účelové dávky rodinám s nezaopatřenými dětmi, občanům zdravotně postiženým a občanům starým, občanům společensky nepřízpůsobeným a občanům, kteří potřebují zvláštní pomoc. Kromě dávek sociální péče je uvedeným občanům poskytována v případě potřeby též poradenská činnost a další formy služeb sociální péče.

Systém sociálních služeb není na rozdíl od předcházejících forem sociální ochrany určen k zajištění určité úrovně příjmů, ale chrání především před riziky zdravotními a sociálními. Hlavním posláním sociálních služeb je snaha umožnit lidem, kteří jsou v nepříznivé životní situaci, ať již z důvodů sociálních či zdravotních, zůstat rovnocennými členy společnosti, pomoci jim překonat nebo alespoň zmírnit jejich nesoběstačnost a zvyšovat tak kvalitu jejich života. Sociální služby zaměřené na rodinu, jako cílovou uživatelskou skupinu, jsou poradenství, raná péče, respitní péče, osobní asistence, centra denních služeb, pečovatelská služba, azylové domy a krizová pomoc, domovy a penziony. Jak jsem již uvedla v předchozí kapitole, jsou mezi poskytovateli těchto služeb ve velké míře zastoupeny nestátní organizace.

Jak vyplývá z výše uvedeného přehledu, je současný systém sociální ochrany zabezpečovaný poměrně širokým okruhem různých institucí, ve kterých se občan mnohdy obtížně orientuje. Nejčastější problémy jsou zejména s rozlišováním dávek státní sociální podpory a dávek sociální péče, které mnohdy souběžně řeší finanční situaci rodiny. Podle mého názoru není dosud zajištěno patřičné informační provázání jednotlivých složek sociální ochrany, což komplikuje situaci jak samotným občanům, tak příslušným pracovníkům .

1.4

Životní minimum

Důležitým pojmem v systému sociální ochrany je životní minimum. Slouží jako kritérium pro posouzení příjmové nedostatečnosti občana nebo rodiny. Jde o společensky uznanou minimální hranici příjmů, pod níž nastává stav hmotné nouze⁴. Do systému státní sociální ochrany bylo zavedeno v roce 1991 zákonem č. 463/1991 Sb., o životním minimu.

Životní minimum je jedním z kritérií, které podmiňují vznik nároku na dávky sociální péče, je využíváno pro zjišťování nároku na některé dávky a pro výpočet většiny dávek státní sociální podpory. Svůj význam má i v systému hmotného zabezpečení (podpory v nezaměstnanosti) uchazečů o zaměstnání, pro zvýšení důchodů při bezmocnosti, v soudní praxi (např. stanovení alimentálních povinností) atd.

V současné době se životní minimum skládá ze dvou částí. První má vztah k základním osobním potřebám jednotlivých osob v domácnosti, mezi které patří výživa, ošacení, obuv, ostatní průmyslové výrobky pro krátkodobé užití, služby a osobní rozvoj (např. vzdělání). Částky stanovené na zajištění osobních potřeb jsou diferencovány podle věku nezaopatřených dětí a dále pro ostatní občany. Druhá část životního minima vyjadřuje potřebu finančních prostředků nezbytných k úhradě společných nákladů na domácnost, tedy především nákladů na bydlení a související služby. Jsou stanoveny čtyři různé úrovně částek životního minima podle počtu osob v domácnosti. Pro srovnání uvádím v příloze v tab. 2 a 3 částky životního minima stanovené při jeho zavedení do systému sociální ochrany a částky platné dle poslední úpravy od 1.1. 2005 .

Současná úprava konstrukce životního minima by měla v dohledné době doznat značných změn. V únoru 2005 byl vládou schválen návrh věcného záměru zákona o životním minimu. Na základě nové právní úpravy dojde k rekonstrukci životního minima, které má být jednosložkové a nebude již pokrývat výdaje na bydlení. Podrobněji se plánovanými změnami zabývám v kapitole o dalším vývoji v oblasti sociálních dávek.

⁴ § 1 zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších právních předpisů

2

Krizové situace rodiny

V předcházející kapitole jsem se zabývala postavením státu jako poskytovatele sociální pomoci v tíživých životních situacích. Důvody, pro které se člověk ocitne v takové situaci mohou být různé. Pokud je však není schopen řešit vlastními silami, pak mohou být příčinou vzniku krize jak jednotlivce, tak celé rodiny. Příčiny vzniku krize lze nalézt ale také v samotné rodině, v procesech, které v ní probíhají. Aby bylo možné stanovit, co je krizovou situací rodiny a následně specifikovat konkrétní možnosti sociální pomoci, je proto v první řadě nezbytné vymezit pojem krize. Proto jsem se v následující kapitole zaměřila na problematiku krize z hlediska jejího vzniku, typů a možností pomoci.

2.1

Krize – pojem, příčiny, typologie

Pokud si položím otázku, co si představuji pod pojmem „krize“, vybaví se mi celá řada situací, událostí a jevů z různých oblastí života. Hovoří se o krizi politické, finanční, ekologické, v sociální oblasti se často diskutuje o krizi rodiny. Krize může postihovat celou společnost, její instituce, různé sociální skupiny, především je ale záležitostí týkající se jedince. Pojem krize lze použít k popisu všech situací, při kterých dochází k nějakým změnám a ti, kterých se tyto změny týkají, prožívají tyto situace negativně. Lidé se od sebe liší svou psychickou odolností a schopnost řešit náročné životní situace je významně dána individuálními vlastnostmi každého jedince. Krize je proto naprosto subjektivním stavem. To, co pro jednoho může znamenat bezvýznamnou životní epizodu, to pro druhého může být příčinou následné krize.

V psychosociální oblasti je krize definována jako důsledek střetu s překážkou, kterou nejsme schopni vlastními silami, vlastními vyrovnávacími strategiemi, eventuálně za pomoci blízkých lidí zvládnout v přijatelném čase a navykklým způsobem⁵. Každý člověk disponuje určitými mechanismy, strategiemi, kterými se vyrovnává se zátěžovými situacemi. Ke krizi dochází, jakmile se setká se zátěžovou situací, kterou nemůže řešit v rámci svých navykklých strategií.

⁵ Matoušek, O., a kol., Metody a řízení sociální práce, Praha: Portál, 2003, str.119

Lze rozlišovat různé druhy zátěží, mezi základní druhy patří:

- frustrace
- konflikt
- stres
- deprivace.

Frustrace bývá způsobena situací, kdy člověk očekává uspokojení nějaké, pro něho důležité potřeby a toto je mu znemožněno. Frustrace je relativně častá forma zátěže, která nemusí být příčinou nepřiměřených reakcí, mnohdy je svým způsobem užitečnou zkušeností. Člověk je nucen hledat jiná řešení, jiné cesty k uspokojení své potřeby, čímž současně rozvíjí své schopnosti.

Konflikt je nejčastěji definován jako střet něčeho s něčím. S různými konflikty se člověk v životě běžně setkává. Příčinou krize se stává tehdy, kdy jde o závažný konflikt v oblasti pro člověka důležité, který trvá dlouho a člověk jej není schopen řešit. Obtížně řešitelnými bývají zejména konflikty vnitřní, kdy člověk řeší dva různé motivy, které pro něho mají stejnou hodnotu, navzájem jsou ale neslučitelné. Příkladem takového vnitřního konfliktu může být rozhodování ženy, zda setrvat v manželství, když vztah s manželem se pro ni stává neúnosným, v zájmu dětí by ale rodinu chtěla udržet. Takový konflikt může být příčinou následných psychických potíží.

Pojmem *stres* se původně označovaly charakteristické fyziologické projevy, kterými organismus reaguje na různé zátěže. V současnosti je často tento termín používán jako synonymum slova zátěž. Z psychologického hlediska lze stres chápat jako stav nadměrného zatížení či ohrožení⁶. Člověk se do stresu dostává tehdy, jestliže je míra stresové situace vyšší než schopnost nebo možnost daného jedince tuto situaci zvládnout. Charakteristickými znaky které zvyšují míru zátěže je neovlivnitelnost určité situace, nepředvídatelnost jejího vzniku, nadměrné, nepřiměřené nároky kladené na člověka, které převyšují jeho možnosti, životní změna vyžadující přizpůsobení se nové situaci a pro člověka neřešitelné vnitřní konflikty.

Deprivace je stav, kdy některá z významných potřeb, ať již biologických či psychických, není v dostatečné, přiměřené míře uspokojována po delší dobu. Patří mezi nejzávažnější zátěžové vlivy, může negativně ovlivnit celý psychický vývoj jedince, jejím důsledkem může být závažné poškození tělesného i duševního zdraví.

⁶ Vágnerová, M., Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha: Portál, 2002, str. 33

Fyzik René Thom rozdělil příčiny krizí na **příčiny vnější a příčiny vnitřní**. Vnitřní příčinou může být neschopnost jedince zvládnout v průběhu vlastního vývoje jednotlivé vývojové úkoly. Další vnitřní příčinou je jev označovaný jako „náhradní opatření“. Aby mohlo v životě docházet k plynulému vývoji i za nepříznivých podmínek, aplikuje člověk někdy ne zcela vhodný regulační mechanismus.⁷ Toto náhradní opatření vystačí pouze na omezenou dobu. Může přestat fungovat náraz nebo postupně. Jakmile si člověk začne uvědomovat, že něco není v pořádku a zároveň není schopen udělat další krok, který by již vedl ke skutečnému řešení nepříznivé situace, může nastat krize.

Jako vnější vymezil Thom tři příčiny krize:.

1. *Ztráta* - tou může být smrt, rozchod, ztráta zaměstnání, rozplynutí očekávaného – nezdařená zkouška, potrat, narození postiženého dítěte.
2. *Změna* - představuje narušení rodinného, pracovního, zdravotního stavu apod., tedy taková změna vnějších podmínek, která může oslabit efektivitu dosud využívaných regulačních mechanismů člověka a v důsledku toho vést ke krizi.
3. *Volba* - jde o rozhodování mezi dvěma stejnými kvalitami.

Nelze sestavit úplný výčet událostí, které mohou být příčinou vzniku krize. V roce 1964 vytvořili Holmes a Rahe v rámci studie, která měla přispět k objasnění důvodů nemocnosti a předčasné úmrtnosti, klasifikaci životních událostí. Jednotlivé události obodovali podle stupně zátěže a ohrožení jedince v určitém časovém období. Za hraniční hodnotu označili autoři 250 bodů za poslední rok, kdy jde o takovou míru zátěže, při níž se organismus člověka ocitá na pomezí vlastních rezerv (viz příloha, tab. 4). Tato škála může sloužit jako vodítko při odhadu míry zátěže nebo jako inventář událostí, které mohou být „spouštěčem“ krize. Je nutné si však uvědomit, že potencionální zdroj krize spočívá v subjektivním hodnocení dané životní události a vlastních možností, nikoliv v události samotné. Intenzita působení zátěžové události závisí také na okolnostech, za kterých probíhá. Na aktuální situaci, ve které se jedinec nachází – na jeho zdravotním stavu, stupni únavy, přetížení povinnostmi a na sociálním kontextu události – do jaké míry dokáže sociální okolí člověka v krizi akceptovat a pomoci mu.

Jednotlivé typy krizí lze vymezit z různých hledisek. Asi nejrozšířenější je Baldwinova typologie krizí⁸. Baldwin popisuje šest typů krizí, které jsou odstupňovány podle závažnosti:

⁷ Vodáčková, D., a kol., Krizová intervence, Praha: Portál 2002, str. 32

⁸ Špatenková, N., a kol., Krize Psychologický a sociologický fenomén, Praha, Grada Publishing, 2004

- Situační krize
- Tranzitorní krize
- Traumatické krize
- Krize vývojové
- Krize pramenící z psychopatologie
- Neodkladné krizové stavy.

Situační krize bývá vyvolána především vnějšími příčinami – ztrátou nebo její hrozbou (ztráta zdraví, blízkého člověka, zaměstnání), změnou (rozvod, stěhování) a volbou (rozhodováním mezi dvěma partnery, o budoucím studiu). Jedná se o problematické situace, které v jedinci vyvolávají intenzivní pocit tísně. Tyto situace je obtížné předvídat, proto je jimi člověk zpravidla zaskočen. Významnou roli hraje skutečnost, nakolik jsou dané události jedincem vnímány jako negativní.

Tranzitorní krize nebo také krize z očekávaných životních změn pramení ze situací, které lze předvídat – váží se obvykle k přechodu z jedné životní fáze do druhé v rámci života daného jedince nebo v rámci rodinného životního cyklu, její podstatou je reakce jedince a jeho rodinného systému na přirozené změny či vývojové úkoly. Řadíme mezi ně ukončení školy, sňatek, narození dítěte, odchod do důchodu apod. Většina takových událostí se dá předvídat a lze se na ně předem připravit, některé však mohou zůstat navždy nesplněné. Všechny změny kladou na jedince nebo rodinu nové požadavky a pokud se nepodaří najít způsob, jak se vyrovnat s životní změnou, následuje nerovnováha nebo krize.

Traumatické krize, krize pramenící z náhlého traumatizujícího stresoru, jsou způsobeny mocnými vnějšími podněty, událostmi, které člověk neočekává a nemá nad nimi žádnou kontrolu. Jedinec se cítí událostí zdrčen a jeho vyrovnávací strategie jsou ochromeny. Příkladem může být přírodní katastrofa, znásilnění, válečný stres, náhlá smrt partnera. Události tohoto druhu jsou pro člověka zpravidla nové a neznámé a nemá proto na ně dopředu vytvořený vzorec chování.

Krize zrání, vývojové vyplývají z psychodynamiky každého jedince. V rámci mezilidských vztahů je člověk konfrontován s otázkami, které jsou pro jeho další vývoj důležité, jako jsou např. závislost, hodnotové konflikty, důvěra, sexuální identita, citová zralost apod. Důvodem, proč v těchto oblastech selhává, mohou být některá nedořešená a nedokončená témata z jeho

předchozího vývoje. Přichází tedy obvykle tehdy, kdy nemohla zdárným způsobem proběhnout krize tranzitorní. Často se pak opakují vzorce problémů v dalších mezilidských vztazích, jako nevěry, zneužívání dětí, opakované partnerské vztahy s „nevhodnými partnery“.

Krize pramenící z psychopatologie mají rovněž podklad v neřešených nebo provizorně řešených vývojových otázkách, přidává se k nim však ještě dispozice k duševnímu onemocnění, která způsobuje větší zranitelnost a sníženou schopnost zvládat zátěž a vývojové nároky. Nejčastěji se tento typ krizí objevuje u jedinců s poruchou osobnosti nebo se závažnými neurotickými obtížemi, s psychózou, depresí, závislostí na alkoholu či drogách. Tato psychopatologie krizi urychluje nebo komplikuje.

Neodkladné krizové stavy jsou typem krize, která vyžaduje okamžitou psychiatrickou pomoc. Patří sem akutní psychotické stavy, alkoholové či drogové intoxikace, sebevražedné nebo vražedné chování, nekontrolovatelná zlost a agrese, panická úzkost, stavy spojené s extrémním psychickým vypětím. V takových stavech přestává člověk být odpovědný za své činy.

Krize je z pohledu laické veřejnosti nepříjemné, zatěžující, často dramatické období. Patří však neodmyslitelně k životu každého člověka, bez ní by nebylo možné dosáhnout životního posunu, zrání. Obvykle vede ke změně dosavadních způsobů lidského chování a nese možnost zásadní změny. Není tedy jenom ohrožujícím faktorem, ale může znamenat také novou příležitost.

2.2

Krize a rodina

Rodina má pro vývoj lidského rodu nezastupitelný, historicky daný význam. Tvoří první lidskou formu sdružování, je původním společenstvím, starším než stát. Nalézt odpovídající definici rodiny je obtížné vzhledem ke skutečnosti, že formy rodinného soužití se vyznačují značnou různorodostí, jsou ovlivněny tradicemi, náboženstvím, kulturními vlivy. Rodině je však vždy společné to, že vytváří nejméně dvougenerační skupinu a představuje specifickou formu soužití osob dvou pohlaví, které vzájemně uspokojují své sexuální, materiální a psychické potřeby. V určitých fázích života člověka je rodina nepostradatelnou hodnotou, člověk jako jedinec však může existovat i bez institutu rodiny. Pokud jde o širší společenství (národní, státní), to je bez převažující existence rodin stále nemyslitelné. Rodina poskytuje společnosti nenahraditelné služby, téměř výhradní doménou rodiny je tvorba lidského kapitálu ve smyslu přípravy dítěte na plnohodnotný život člověka ve společnosti. Význam rodiny je určen jejími základními funkcemi. Při jejich plnění se však rodina potýká s řadou problémů, které mohou vést ke vzniku různých druhů krizových situací. Některé tyto problémy bych chtěla přiblížit v souvislosti s následujícími funkcemi rodiny.

Biologicko – reprodukční funkce má zabezpečovat udržení života početím a porodem nového člověka. Tato funkce se sice může uplatnit i mimo rodinu, jen v rodině však nabývá svůj plný význam. Příčinou manželských nebo osobních krizí může být nenaplnění této funkce, např. pro neplodnost partnera nebo pokud si jeden z partnerů dítě nepřeje, stejně tak vážné důsledky může mít rovněž nechtěné otěhotnění. Zátěžovou situací je také samotné těhotenství, kdy se žena musí vyrovnávat s tělesnými i psychickými změnami, s úzkostí z blížícího se porodu, s obavami o zdraví svého dítěte. S příchodem dítěte na svět pak nastává řada dalších, zákonitých a předvídatelných krizí. Nejde však jen o to přivést dítě na svět, ale také zabezpečit mu potřebné podmínky pro jeho další vývoj.

Ekonomicko – zabezpečovací funkce se nevztahuje pouze na dítě, ale na všechny členy rodiny a netýká se pouze oblasti materiální, ale postupně přechází do oblasti sociální, duševní. Má v tom nejširším pojetí poskytovat svým členům životní jistoty. Krize nastává v případech, kdy rodina tuto funkci neplní, např. z důvodu ztráty zaměstnání nebo odchodu či úmrtí partnera, který rodinu finančně zabezpečoval. Pro každého, kdo se ocitl v takové situaci, je důležité

vědět, že existují takové instituce, které mu v případě potřeby poskytnou pomoc při zabezpečování alespoň základních životních potřeb.

Socializačně – výchovná funkce spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, v jeho výchově, porozumění mu v jeho vývoji a potřebách, které je nutné včas, náležitým způsobem uspokojovat. Při tom je nezbytné prosazovat nejlepší zájem a prospěch dítěte, ochraňovat je před nepříznivými situacemi a učit je těmto situacím čelit a překonávat je. V případě selhávání této funkce je dítě vážně ohroženo na dalším vývoji, je proto mnohdy nezbytná vnější intervence, ať již formou odborné pomoci celé rodině nebo samotnému dítěti.

V současné době se preferuje přistupovat k rodině jako k živému systému, který se vyvíjí, reaguje na změny a který je tvořen vztahy uvnitř rodiny a vnějšími vztahy. Neustálé proměny uvnitř rodiny i v jejím okolí představují pro rodinu značnou zátěž. V každém rodinném systému dochází k různým druhům napětí a ke konfliktům, které rodina řeší používáním určitých stálých vzorců chování. Kromě každodenních problémů je rodina někdy vystavena takovým nárokům, které výrazně přesáhnou její možnosti zvládnout situaci. V důsledku události vně nebo uvnitř rodiny dochází k tomu, že dosavadní vzorce chování a struktura rodiny přestávají vyhovovat a je znesnadněno nebo znemožněno plnit její základní funkce.

Události nepravidelné a nečekané, jako je rozchod partnerů, narození postiženého dítěte, ztráta zaměstnání apod. bývají příčinami *situačních krizí* a týkají se jen některých rodin.

Příčiny krizových událostí mohou být i události pravidelné, obvyklé, očekávané, tedy takové, které souvisí s během času a rodinným životním cyklem. Tento rodinný životní cyklus začíná seznamováním partnerů a zpravidla končí smrtí jednoho z nich. Lze jej rozdělit do několika stadií, které jsou zpravidla definovány podle přítomnosti dětí v rodině a podle jejich věku. Přejídy z jednoho stadia do druhého jsou náročnými událostmi, zejména narození prvního dítěte, odchod posledního dítěte z domova nebo rekonstrukce rodiny po rozvodu. Příčinou krize může být neúspěch v separaci od původní rodiny, nemožnost najít partnera nebo konflikty s partnerovými rodiči, nespokojenost a nesoulad v manželství, výchovné problémy s dětmi, syndrom tzv. „prázdného hnízda“, odchod do důchodu, nemoc, úmrtí. Převážně jde o *krize tranzitní*, které se vyskytují ve všech rodinách, liší se však různými formami a intenzitou.

Silné nárazové či dlouhotrvající vlivy, týkající se většího počtu rodin v určitém geografickém či sociokulturním okruhu a v konkrétní historické době, jako jsou válečné konflikty, přírodní katastrofy, pronásledování etnických menšin, jsou příčinami *krizí traumatických*.

Pokud rodinu postihne nečekaná událost v době, kdy překonává krizi tranzitorní, pak hovoříme o krizi „kumulované“. Tehdy dochází ke značnému ztížení zvládnutí požadavků dané etapy životního cyklu.

Zda a jakým způsobem rodina překoná vzniklou krizi je dáno závažností zátěžových okolností a odolností rodiny vůči zátěži. Závažnost zatěžující situace je určována tím, do jaké míry mohou vzniklé požadavky ohrožovat stabilitu rodiny a narušovat její fungování. Odolnost rodiny je dána vlastnostmi rodiny jako celku, systému – soudržností, flexibilitou, komunikací, tradicemi, rodinnou organizací a pravidly a osobními vlastnostmi jednotlivých členů rodiny – fyzickým a psychickým zdravím, inteligencí, znalostmi a dovednostmi, sebedůvěrou, přístupem k životním výzvám. K odolnosti rodiny významně přispívají také vnější zdroje – socioekonomická stabilita a kulturní úroveň rodiny. Svůj význam zde má také sociální podpůrná síť. Jestliže je krizová situace rodiny příčinou neplnění jejích základních funkcí, pak má tato skutečnost nepříznivé důsledky jak pro její členy, tak pro společnost jako celek. Je proto nutné, aby společnost disponovala prostředky, kterými může rodině poskytnout potřebnou podporu.

2.3

Pomoc v krizi

Při zvládání krize člověk využívá své vlastní možnosti, někdy se však neobejde bez podpory svého sociálního okolí. Mezi nejobvyklejší způsoby zvládání krizových situací patří tzv. **neformální pomoc**, představovaná svépomocí a vzájemnou pomocí. Každý jedinec disponuje určitými strategiemi, kterými zvládá náročné situace a kterými se přizpůsobuje nárokům života a *svépomoc* je jednou z hlavních těchto strategií. V souvislosti se svépomocí jsou často zmiňovány vyrovnávací strategie. Tyto postupy zvládání situací se obvykle odvozují od základních reakcí na zátěž ve smyslu útoku a útěku. Jde o vývojově staré mechanismy, jejichž úkolem bylo zajistit přežití. Ve velkém stresu se často stírají vyšší a zralejší vrstvy osobnosti a nastupují tyto mechanismy, které jsou v podstatě na úrovni instinktů. Za vyrovnávací strategie lze považovat i vědomé adaptivní postupy, které se osvědčují při zvládání krize a zátěže, jako je ventilování emocí, prožívání v krizové situaci, sdílení svých pocitů s blízkými lidmi, nepodceňování vlastních potřeb a vědomí vlastních hranic, využití svých zkušeností i zkušeností jiných lidí atd.

Vzájemnou pomocí se rozumí obdržení pomoci od blízkých osob nebo institucí. Tato pomoc může být ve formě emocionální podpory, praktické pomoci, rady, informací. Sociální opora má přímý vliv na snížení stresu, částečně tlumí vliv krizové situace. Od blízkých lidí je nejvíce očekávána podpora emoční, instituce poskytují spíše podporu informační (rady, doporučení, dostupnost informací) a podporu materiální, hmotnou, která pomáhá jedinci řešit praktické problémy a posiluje tak jeho snahy zvládat zátěž.

Jako **formální pomoc v krizi** je obvykle označována institucionalizovaná pomoc osobám v krizi a to převážně v rámci **krizové intervence**. Nastupuje tehdy, pokud svépomoc, laická pomoc a další přirozené podpůrné systémy v krizi nestačí. Pojem krizová intervence se označuje odborná metoda práce s klientem v situaci, kterou osobně prožívá jako zátěžovou, nepříznivou, ohrožující. Krizová intervence se zaměřuje na ty prvky klientovy minulosti nebo budoucnosti, které bezprostředně souvisejí s jeho krizovou situací, pomáhá zpřehlednit klientovo prožívání a zastavit ohrožující či jiné kontraproduktivní tendence v jeho chování, jejím aktuálním cílem je stabilizace klientova stavu.

Odborná krizová pomoc může být zajištěna:

- ambulantní formou
- hospitalizací
- formou terénní služby
- krizovou pomocí v klientově přirozeném prostředí
- telefonickou formou.

V případě *ambulantní formy krizové pomoci* klient přichází do zařízení specializujícího se na pomoc lidem v krizi nebo vyhledá odborníka, či pracoviště, v jehož odborné náplni je také tato činnost..

Jedince, jehož stav je natolik vážný, že pobyt v domácím prostředí by pro něj mohl být dočasně ohrožující, lze krátkodobě *hospitalizovat* v zařízení k tomu speciálně určeném (některá krizová centra, krizová lůžka v rámci nemocnice apod.).

Terénní služba může mít formu výjezdu ke klientovi, jeho doprovodu, návštěvy v zařízení, kde dočasně pobývá, při mimořádných událostech jde o terénní práci krizového týmu s obyvateli v místě mimořádné události (např. v případě přírodních katastrof).

Pro klienty, kteří jsou natolik indisponováni, že není v jejich silách navštívit krizové pracoviště, je určena forma *krizové pomoci* a služby v *klientově přirozeném prostředí*.

Telefonická krizová pomoc je soubor metod a technik krizové práce s klientem, založená na jednorázovém nebo opakovaném telefonickém kontaktu s příslušným pracovištěm. Asi nejznámější jsou Linky důvěry, na které se člověk může obrátit s jakýmkoliv problémem, který je následně během rozhovoru vyřešen nebo je volajícímu nabídnut opakovaný kontakt, popř. doporučeno kontaktovat konkrétní zařízení a odborníky. Existuje také řada specializovaných linek zaměřených na určitou problematiku, např. protidrogové linky, linky zaměřené na problematiku domácího násilí.

Krizová centra jsou zřizována v rámci resortu sociálních věcí a resortu zdravotnictví. V Brně je to např. Krizové centrum Psychiatrické kliniky LF MU v Brně, které zahájilo svůj provoz v prosinci 1989 jako první krizové centrum v ČR. Poskytuje telefonickou a ambulantní krizovou intervenci, umožňuje i krátkodobou hospitalizaci. Dobré zkušenosti mám z vlastní praxe s centrem pro týrané, zneužívané a ohrožené děti Spondea, které poskytuje ambulantní,

telefonickou a poradenskou pomoc a služby týkající se sociálně-právní ochrany. Pracovníci oddělení sociálně právní ochrany slouží pracovní pohotovosti, při kterých musí být připraveni kdykoliv řešit akutní situace, při kterých je ohroženo zdraví či život dítěte. Toto centrum má nepřetržitý provoz a umožňuje pracovníkům sociálně-právní ochrany umístit zde dítě v případech, kdy se ocitne bez přístřeší nebo je ve vlastní rodině ohroženo týráním či zneužíváním, a to po dobu, než je vydáno rozhodnutí o umístění dítěte do ústavní péče. V zařízení je dítěti poskytována odborná pomoc psychologů, speciálního pedagoga i dalších odborníků. V některých případech se během pobytu dítěte podaří vyřešit situaci v rodině a není pak nutné podávat návrh na nařízení ústavní výchovy. Krizové centrum tak neprodleně řeší situaci dítěte po dobu, než ve věci rozhodnou příslušné instituce.

Krizová pracoviště jsou místy prvního kontaktu s nejnižším prahem dostupnosti (obrátit se na ně může každý). Příčinou nebo důsledkem krizové situace jejich klientů může být ohrožení nebo úplná ztráta sociálního fungování. K řešení obtížných psychosociálních situací slouží síť dalších pracovišť z oblasti sociální, zdravotnické, školské a mnoha dalších. V dalších kapitolách práce se zaměřím na činnost jednoho z mnoha druhů takových pracovišť, a to sociálních odborů obecních úřadů, mezi jejichž činnosti patří poskytování sociální pomoci v rámci systému sociální péče.

3

Možnosti sociální pomoci systému sociální péče

Systém sociální péče, představovaný zejména dávkami a službami sociální péče, není na rozdíl od forem odborné pomoci uvedených v předchozí kapitole určen k řešení krizové situace v okamžiku psychického zhroucení, popřípadě akutního ohrožení zdraví fyzického či psychického (ovšem s výjimkou sociálně – právní ochrany). Jeho úlohou je formou finančního či věcného příspěvku, služby nebo formou poradenské činnosti pomoci v situacích, které by ke vzniku akutní krize mohly vést nebo byly její příčinou. V následujících kapitolách se zaměřím na možnosti pomoci rodině se zdravotně postiženým členem, rodině v tíživé finanční situaci a na problematiku sociálně právní ochrany. V rámci sociálně-právní ochrany jsou mimo jiné řešeny situace vzniklé v důsledku rozvratu rodiny, situace, kdy rodiče nemohou plnit nebo zneužívají práva vyplývajícího z rodičovské odpovědnosti, problematika týraných, zneužívaných či zanedbávaných dětí. V těchto případech jde každopádně o situace krizové.

Jak vyplývá z kapitoly 2.1, rovněž životní události týkající se zdravotního stavu, ztráty zaměstnání, zhoršení finanční situace, zaujímají čelní místo mezi příčinami krizových stavů. Špatná ekonomická situace rodiny je mnohdy příčinou vzniku konfliktů, které mohou vážně ohrozit další fungování rodiny. Pokud se rodina nachází ve stavu hmotné a sociální nouze a není schopna svou tíživou finanční situaci řešit vlastními silami, může zajištění základních životních potřeb rodiny dávkami sociální péče významně přispět k předcházení vzniku krize nebo být prvním krokem v jejím následném překonávání. Myslím tím ovšem rodinu, která si nestanovila pobírání sociálních dávek jako svůj životní program.

Většina z celého množství dávek sociální péče je poskytována prostřednictvím sociálních odborů pověřených obecních úřadů a obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, jejichž součástí jsou také oddělení sociálně právní ochrany. Každá obec vykonává určité činnosti v samostatné působnosti – spravuje své záležitosti, jedná svým vlastním jménem. Pověřené obecní úřady však kromě samostatné působnosti spravují také okruh záležitostí v přenesené působnosti – na určitých úsecích jsou státem pověřeny k výkonu státní správy, při výkonu přenesené působnosti tedy jednají jménem státu, a to pro více obcí ve svém správním obvodu.

V souvislosti s reformou územní veřejné správy došlo k vytvoření dalšího typu obce – obec s obecním úřadem s rozšířenou působností. Na obecní úřady obcí s rozšířenou působností byly po ukončení činnosti Okresních úřadů (k 31.12.2002) přeneseny jejich kompetence, v sociální oblasti šlo o sociálně-právní ochranu dětí, příspěvek na výživu dítěte, dávky státní sociální podpory a agendu dávek a služeb sociální péče poskytovaných podle vyhlášky MPSV č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. Která konkrétní činnost je vykonávána v samostatné či přenesené působnosti stanoví zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších právních předpisů. Pro přehlednost uvádím v další kapitole u jednotlivých sociálních dávek typ úřadu, který o dané dávce rozhoduje.

3.1 Dávky sociální péče pro rodiny s dětmi

Převážně v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti dochází k selhávání ekonomicko – zabezpečovací funkce rodiny. V oblasti sociální péče je nejčastějším důvodem, pro který se občané obracejí na sociální odbory se žádostí o pomoc, tíživá finanční situace. Tato situace je převážně způsobena ztrátou zaměstnání. Podle údajů Ministerstva práce a sociálních věcí bylo v ČR v prosinci 2003 celkem 243,9 tis. příjemců opakujících se dávek sociální péče podmíněných sociální potřebností. Tento počet zahrnoval 64 % bezdětných příjemců, z nichž 97% tvořili nezaměstnaní v evidenci úřadu práce, 2,1 % příjemců dávek bylo starých a těžce zdravotně postižených občanů. Rodiny s nezaopatřenými dětmi představovaly 36 % z celkového počtu, přičemž nejčastějšími příjemci dávek byly neúplné rodiny (64,3%). V těchto rodinách nepracovalo 90,8 % rodičů. U rodin úplných nebylo ekonomicky aktivních 81,2 % rodičů. Alarmující skutečností je, že z celkového počtu příjemců opakovaných dávek sociální péče jich více než 70 % pobírá dávky déle než 6 měsíců, u rodin s nezaopatřenými dětmi je to téměř 80% zastoupení⁹.

Hranice 6 měsíců trvání nezaměstnanosti je významná z hlediska prožívání této životní situace. Zpočátku po ztrátě zaměstnání člověk hledá aktivně nové místo, je optimistický, pokud se mu však po krátké době nepodaří zaměstnání najít, jeho pocity se mění. Cítí se ohrožený,

⁹ www.mpsv.cz

situaci pociťuje jako stresovou, objevuje se úzkost, deprese. Postupně se adaptuje na styl života nezaměstnaného, který bývá provázen pocity rezignace, nízkým sebevědomím, ztrátou aktivity. Dlouhodobě nezaměstnaný ztrácí pracovní návyky, postupně může dojít až k úplné ztrátě zájmu o zaměstnání. Nezaměstnanost také posiluje různé sociálně patologické reakce. Pokud člověk nemá přijatelnou perspektivu, může začít odmítat hodnoty společnosti, která mu neposkytl další šanci a dopouštět se kriminálního chování nebo řešit svou situaci pomocí alkoholu a drog.

Za určitých okolností může nezaměstnanost vést ke krizi a následnému rozpadu rodiny. Nezaměstnanost jednoho z jejích členů je zátěžovou situací pro celou rodinu, zejména přišel-li o práci muž. Žena se obvykle zaměstná pěstí o domácnost a o děti, muž však ztrácí svou dominantní roli – živitele. Dochází ke změně ve vztazích mezi rodinnými příslušníky, k narušení stereotypu rodinného života. Finanční problémy jsou zátěží, která působí negativně na oba manžele, nezaměstnanému se nedostává podpory, kterou by potřeboval a důsledkem je zhoršení vzájemných vztahů.

Dlouhodobá nezaměstnanost může mít neblahé dopady na plnění základních funkcí rodiny. V důsledku snížení příjmů dochází k selhávání ekonomicko – zabezpečovací funkce, nedostatek financí bývá také důvodem, pro který řada manželství odkládá početí dítěte. V rodinách těch nezaměstnaných, kteří již rezignovali na hledání zaměstnání, přivykli životu na sociálních dávkách a přijali ho jako svůj životní styl, dochází k významnému selhávání socializačně – výchovné funkce. Z hlediska výchovy dítěte je nejvýznamnější činitel chování rodičů, kteří jsou pro své děti příkladem, vzorem. Pokud děti vyrůstají v prostředí, kde je „normální“ nepracovat, nemají možnost osvojit si základní pracovní návyky a potřeba pracovat pak chybí na jejich žebříčku hodnot. Tyto děti následně přejímají způsob života svých rodičů, po ukončení základního vzdělání nemají snahu získat pracovní uplatnění a evidence na úřadech práce je pro ně pouze prostředkem ke splnění podmínek pro přiznání sociálních dávek. V souvislosti s takovým způsobem života se však objevuje ještě jeden zásadní rizikový faktor z hlediska jejich další perspektivy. Nezaměstnanost přináší neomezené množství volného času, který se tyto děti nenaučily smysluplně trávit a následná nuda spolu s nedostatkem financí pak lehce mladého člověka přivede k delikventnímu chování. Z vlastní zkušenosti vím, že změnit životní styl rodičů těchto dětí je takřka nemožné, ke zmírnění následků jejich výchovy by podle mého názoru bylo prospěšné, pokud by příslušné instituce vytvořily více možností pro volnočasové aktivity dětí ze sociálně slabých rodin.

Vedle nezaměstnaných jsou druhou největší skupinou příjemců sociálních dávek z důvodu sociální potřeby matky samoživitelky. Obecně platí, že ženy pečující o dítě jsou znevýhodněny na trhu práce. Jedním z důvodů je nezájem zaměstnavatelů, druhým důvodem jsou problémy se zabezpečením péče o dítě při zaměstnání časově náročném např. pro dojíždění nebo při provozu na směny. Jestliže je osamělá matka na mateřské dovolené a je odkázána pouze na dávky státní sociální podpory, stává se její finanční situace neúnosnou.

Příslušná právní úprava řešící pomoc osobám s nedostatečnými příjmy vychází především z ustanovení Čl. 30 Listiny základních práv a svobod, který stanoví, že občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele a přiznává každému, kdo je v hmotné nouzi, právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek, s tím, že odkazuje na zákonnou úpravu¹⁰. Tou je zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů, který ve spojení se zákonem č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů, vytváří předpoklady pro řešení této situace poskytováním dávek určených sociálně potřebným občanům.

Těmito dávkami jsou **jednorázové nebo měsíčně se opakující peněžité nebo věcné dávky k zabezpečení výživy a ostatních základních osobních potřeb a k zajištění nezbytných nákladů na domácnost**.¹¹

Pro vznik nároku na tyto dávky je nutné splnit podmínky sociální potřeby. Mnoho občanů se domnívá, že pro vznik nároku postačí pouhá skutečnost, že jejich příjmy nedosahují částek životního minima, což je ovšem pouze jedna z mnoha dalších podmínek.

Podle zákona o sociální potřebnosti je za sociálně potřebného považován občan, jestliže jeho příjem spolu s příjmy společně posuzovaných osob nedosahuje částek životního minima a nemůže si tento příjem vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů zvýšit vlastním přičiněním.

Společně posuzovanými osobami jsou nezaopatřené děti a jejich rodiče (popř. osoby, jimž byly nezaopatřené děti svěřeny do péče nahrazující péči rodičů), manželé, druh a družka, nezaopatřené děti nezaopatřených dětí, pokud spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Podmínky sociální potřeby musí splňovat všechny společně posuzované osoby.

¹⁰ Listina základních práv a svobod

¹¹ § 4 zákona č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů

Příjem žadatele o dávku a osob s ním společně posuzovaných se zjišťuje jako měsíční průměr započitatelných příjmů¹² za posledních šest měsíců. Pokud však došlo k podstatnému poklesu příjmů, zjišťuje se výše příjmu k datu podání žádosti. U osoby samostatně výdělečně činné se za minimální příjem považuje částka ve výši 50% průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství vyhlášené Českým statistickým úřadem za předchozí kalendářní rok, která v současné době činí 8 400 Kč. Důvodem této úpravy bylo časté záměrné zkreslování údajů o příjmech u osob samostatně výdělečně činných. Diskutabilní je ovšem skutečnost, že v rámci této úpravy se nerozlišuje, zda je výdělečná činnost vykonávána jako hlavní nebo vedlejší. Paušální částka, která se pro stanovení příjmu rodiny použije, je nevýhodná pro ty občany, kteří se snaží svou situaci řešit alespoň výdělkem z příležitostné činnosti, který ovšem nestačí na pokrytí jejich výdajů. Paradoxně jsou pak v těchto případech znevýhodněni před těmi, co žádnou snahu nevyvíjejí.

Pod pojmem „zvýšení příjmu vlastními příčinami“ se rozumí *zvýšení příjmu vlastní prací, řádným uplatněním zákonných nároků a pohledávek a prodejem nebo jiným využitím vlastního majetku*.¹³

V případě zvýšení příjmu vlastní prací zákon stanoví okruh osob, u kterých se tato možnost nezkoumá, např. poživatel starobního nebo plného invalidního důchodu, rodič celodenně osobně řádně pečující o dítě do čtyř let atd. Posouzení, zda si občan nemůže zvýšit příjem vlastní prací, je nezbytné zejména u občanů, kteří již dávky sociální péče pobírají dlouhodobě. Ke splnění této podmínky již nestačí pouhá skutečnost, že je příjemce dávky veden v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání. Podle odstavce 5 v § 3 zákona o sociální potřebnosti se za sociálně potřebného nepovažuje uchazeč o zaměstnání, pokud neprojevuje snahu zabezpečit si zvýšení příjmu vlastní prací. Proto musí sám prokazovat, jaké učinil kroky k získání zaměstnání – např. využití inzerce, osobní kontakty se zaměstnavateli, písemná korespondence. Pokud uchazeč nespolutracuje s úřadem práce nebo spolupráci maří (nedostaví se na kontakt, bezdůvodně odmítne vhodné zaměstnání), je tato skutečnost důvodem pro odejmutí dávky. Účelem takovéto úpravy je přimět příjemce dávky, aby se sám aktivně zapojil do řešení své situace. Mnoho nezaměstnaných spoléhá při hledání zaměstnání pouze na zprostředkovatelskou činnost úřadu práce, některým život na sociálních dávkách vyhovuje a počítají s tím, že vzhledem k situaci na trhu práce se pro ně zaměstnání nenajde. Tím, že jsou nuceni podnikat vlastní kroky, zvyšuje se

¹² § 6 zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů

¹³ § 1 zákona č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů

jejich šance na získání zaměstnání a pokud případnou nabídku odmítnou, riskují, že o dávky přijdou. Aby bylo toto opatření efektivní, je nutný odpovědný přístup příslušných sociálních pracovníků, který spočívá zejména v náležité kontrole. Značný význam má toto opatření zejména u mladých lidí, kteří nemají dosud vytvořené pracovní návyky a vzhledem ke skutečnosti, že dosud neměli svůj vlastní příjem, často jim sociální dávky připadají dostačující. Pokud však práci najdou, dojde ke zvýšení jejich příjmu a do budoucna jsou více motivováni upřednostnit zaměstnání před sociální dávkou.

Řádným uplatněním zákonných nároků a pohledávek se rozumí uplatnění zejména nároku na dávky nemocenského a důchodového pojištění, dávky státní sociální podpory, výživného a příspěvku na výživu, úhradu některých nákladů neprovdané matce a uplatnění nároků z pracovních nebo podobných vztahů. Platí tedy, že občan nebude uznán za sociálně potřebného, pokud neučiní takové kroky, které mohou vést k získání finančních prostředků z jeho zákonných nároků. Nejproblematictější oblastí je požadavek uplatnění vyživovací povinnosti vyplývající ze zákona o rodině. Je poměrně častým jevem, že svobodná matka neuvede v rodném listě otce dítěte, nechce podstoupit nepříjemnosti v souvislosti s určováním otcovství nebo stanovením výživného a svou finanční situaci hodlá řešit sociálními dávkami. Mnohdy jsou sociální dávky zneužívány tím, že je matka od otce dítěte finančně dotována, přičemž tuto skutečnost zapírá. Pochopitelně existují i případy, kdy matka otce neuvádí ze závažných důvodů. Orgány příslušné k vyplácení sociálních dávek tuto situaci řeší spoluprací s odděleními sociálně právní ochrany. Pracovníci těchto oddělení na základě znalosti věci nebo po rozhovoru s matkou vydají pro oddělení sociálních dávek stanovisko, zda matce brání nějaké vážné okolnosti v podání návrhu na určení otcovství. Vzhledem k citlivé povaze těchto údajů se neuvádí konkrétní důvody, pouze se zde konstatuje, zda určení otcovství je či není v zájmu matky a dítěte. K tomuto stanovisku je pak přihlédnuto při stanovení výše sociální dávky. Uplatnění příslušných nároků vůči otci dítěte je věcí uvážení žadatelky, pokud tak však bez vážných důvodů neučiní, nemusí být uznána za sociálně potřebnou. Vyživovací povinnost lze uplatnit také v omezeném rozsahu např. mezi rozvedenými manžely, mezi dalšími příbuznými v řadě přímé, neprovdaná těhotná žena může i vůči pravděpodobnému otci dítěte uplatnit nárok na příspěvek na úhradu výživy a na úhradu nákladů souvisejících s těhotenstvím a slehnutím¹⁴. Požadavky o uplatnění těchto zákonných nároků většinou odradí ty páry, které kalkulují s tím, že bude pro ně výhodnější neuzavírat sňatek, i když jinak plánují společnou budoucnost.

¹⁴ § 85-95 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Další problematickou podmínkou sociální potřebnosti je otázka majetkových poměrů. Zákon taxativně uvádí majetek, kdy se splnění podmínky spočívající v prodeji nebo jiném využití majetku nevyžaduje, u ostatního majetku je orgán příslušný k rozhodování o dávkách sociální péče oprávněn posoudit, zda by takové využití majetku nebylo pro občana spojeno s nepřiměřenou tvrdostí. Jinak se posuzuje situace rodiny, která se z důvodu ztráty zaměstnání ocitla krátkodobě ve finanční tísní a jinak absolvent školy – vlastník drahého automobilu, žijící u rodičů. V souvislosti s hodnocením majetkových poměrů je posuzována i přiměřenost bydlení s ohledem na jeho velikost, počet osob v něm žijících, kategorii bytu, výši nájemného apod. Pokud příjem žadatele nedosahuje částek životního minima, ale jeho celkové sociální a majetkové poměry jsou takové, že mu mohou zajistit jeho výživu a náklady, nepovažuje se za sociálně potřebného.

Za sociálně potřebného se také nepovažuje rodič, který dopouští, aby jeho dítě zanedbávalo školní docházku. Dle doporučení odboru sociální politiky MPSV je důvodem pro zánik nároku na dávku neomluvená absence dítěte přesahující 10 hodin v měsíci. Cílem tohoto opatření je zabránit budoucímu sociálnímu vyloučení dětí, ke kterému by mohlo dojít v souvislosti s neukončením povinné školní docházky a následné nižší kvalifikaci.

Občanu, který výše uvedené podmínky sociální potřebnosti splňuje, je přiznána jednorázová nebo opakující se dávka, která může být poskytnuta peněžitě nebo věcně, např. formou objednávky na potraviny, uhrazení obědů dítěti. Při rozhodování o výši dávky se přihlíží k částkám životního minima, ke skutečným odůvodněným nákladům na domácnost, k výši příjmu a majetkovým poměrům. V některých případech mohou být částky životního minima navýšeny z důvodu zvýšených nákladů občana souvisejících s jeho zdravotním stavem, a to občanům, kterým byly přiznány mimořádné výhody III. stupně – průkaz ZTP/P a občanům, jejichž zdravotní stav vyžaduje zvýšené náklady na dietní stravování.

Pokud občan nebo společně posuzovaná osoba nesplňuje podmínky sociální potřebnosti a hrozí mu vážná újma na zdraví, lze mu v nezbytném rozsahu poskytnout **dávku sociální péče v mimořádném případě**. Nezletilému dítěti, které nemá trvalý pobyt na území ČR a hrozí mu vážná újma na zdraví nebo je ohrožena jeho řádná výchova, může takovou pomoc poskytnout obec v samostatné působnosti, jinak jsou výše uvedené dávky poskytovány pověřeným obecním úřadem příslušným podle místa trvalého pobytu žadatele.

Dalším typem dávky je **příspěvek na výživu**. Je určen sociálně potřebnému nezaopatřenému dítěti, ke kterému osoba povinná výživou neplní vyživovací povinnost stanovenou jí rozhodnutím soudu. Příspěvek se poskytuje ve výši stanoveného výživného, nejvýše ve výši rozdílu mezi příjmem dítěte a jeho životním minimem. Částku, která byla formou příspěvku na výživu poskytnuta, vymáhá příslušný orgán, kterým je obecní úřad obce s rozšířenou působností, po osobě povinné výživou. Podle mého názoru však tato dávka na příjem rodiny nemá skutečný vliv, myslím si také, že by stát neměl plnit vyživovací povinnost za osobu povinnou výživou. Pokud rodina splňuje podmínky sociální potřeby, pobírá z tohoto důvodu příslušnou sociální dávku, která je o výši příspěvku snižována. Agenda tohoto příspěvku je složitá, časově i finančně náročná, protože zde dochází k neustálým přepočtům výše dávky, podle toho, zda se který měsíc povinný výživou rozhodne výživné zaplatit. Další komplikace přináší následné vymáhání dlužných částek. Tyto problémy by měla vyřešit navrhovaná novela zákona o sociální potřebnosti, která tento příspěvek ruší.

Občané, kteří se obracejí na sociální odbory se žádostmi o finanční pomoc, jsou často nemile překvapeni tím, jak jsou přísné podmínky při posuzování sociální potřeby. Tato forma pomoci je však určena těm, kteří již skutečně vyčerpali veškeré vlastní možnosti k řešení své situace. Také výše dávek je stanovena k zabezpečení základních životních potřeb, rozhodně nepokryje náklady na nadstandardní bydlení, půjčky a podobně. Neúspěšní žadatelé by však neměli odcházet s pocitem, že jejich problémy nikoho nezajímají a že jejich situace je bezvýchodná. Pomocí může být také rada nebo doporučení, sociální pracovníci mívají přehled o pracovních možnostech v daném regionu, mohou občana informovat o jeho případných dalších nárocích a o tom jak je uplatnit. Mnohdy klienti neví, na jaké instituce se mohou obracet, potřebují pomoci s vyplňováním různých formulářů nebo při kontaktu s jinými úřady. Významnou pomocí je i vlastní rozhovor s klientem, při kterém si vyjasní svou situaci a na základě získaných informací se mu otevrou další možnosti řešení jeho svízelné situace.

Kromě dávek podle zákona o sociální potřebnosti, které řeší nedostatečné příjmy občanů, lze poskytnout také dávky určené na jejich specifické potřeby. Tyto dávky jsou upraveny vyhláškou MPSV č.182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. V rámci pomoci rodinám s nezaopatřenými dětmi jsou poskytovány dávky určené těhotným ženám, rodičům nezaopatřených dětí a přímo nezaopatřeným dětem.

K pomoci rodinám, v nichž vyrůstají nezaopatřené děti, popřípadě těhotným ženám, je určena **dávka sociální péče k úhradě jednorázových mimořádných výdajů**, jako jsou výdaje spojené se školními činnostmi, k pořízení předmětů dlouhodobé spotřeby apod. Jde o dávku nenárokovou – fakultativní, která není vázána na sociální potřebnost žadatele. Jejím účelem je poskytnout finanční prostředky rodinám s příjmy pohybujícími se kolem životního minima, kdy nejsou schopny vlastními silami řešit své mimořádné výdaje. Výše dávky může činit až 15 000 Kč, její četnost je na uvážení příslušného orgánu, kterým je pověřený obecní úřad.

K řešení některých specifických situací souvisejících s pěstounskou péčí jsou určeny následující dávky.

Příspěvek na pořízení základního vybavení dítěte je jednorázová nenároková dávka, která je určena pěstounům, které mají dítě v předpěstounské péči nebo osobě, která se má stát poručníkem dítěte a toto jí bylo na základě předběžného opatření svěřeno do péče. Maximální výše příspěvku činí u dítěte předškolního věku 4 500 Kč, u staršího dítěte 6 000 Kč.

Příspěvek při uzavření manželství směřuje k úhradě výdajů spojených s vybavením domácnosti dětem, které byly do uzavření manželství v pěstounské péči. Dávka se poskytuje jednorázově peněžitě, a to až do výše 10 000 Kč.

Příspěvek na úhradu za užívání bytu je měsíčně se opakující dávka určená k úhradě za užívání bytu a služby s tím spojené nezaopatřenému osiřelému dítěti žijícímu v náhradní péči nebo zletilému nezaopatřenému dítěti, které se připravuje na povolání, na které přešla práva osobního užívání bytu, nemají-li vlastní postačující příjem. Všechny tři výše uvedené dávky poskytují příslušné obecní úřady obce s rozšířenou působností.

Pověřený obecní úřad může poskytnout jednorázovou dávku – **příspěvek na rekreaci dětí důchodce** - poživateli důchodu, který splňuje podmínky sociální potřebnosti. Je určena k úhradě nákladů spojených s rekreací dítěte ve věku do skončení povinné školní docházky. Příspěvek lze poskytnout ve výši 80 % celkových nákladů za rekreaci dítěte, výjimečně může být přiznán až do výše celkových nákladů.

Občanům, kteří se přechodně ocitli **v mimořádně obtížných poměrech** z důvodu živelné pohromy nebo požáru může být poskytnuta jednorázová peněžitá dávka do výše 30 000 Kč. V tomto případě se nezkoumá sociální potřebnost, přihlíží se však k majetkovým poměrům občana a jeho rodiny. Občané, kteří se musí vyrovnávat s následky prožitého traumatu, potřebují v první řadě okamžitou pomoc zejména se zajištěním ubytování a základních potřeb, proto by výše uvedená dávka měla být poskytována bezodkladně.

Dávky sociální péče pomáhají řešit tíživou finanční situaci rodiny, která není schopna si vlastními silami zabezpečit základní životní potřeby. Nedostatek financí a otřesená ekonomika rodiny může vést k ohrožení základních funkcí rodiny a k nenaplňování potřeby jistoty a bezpečí jejích členů. Finanční pomoc formou sociálních dávek je proto jedním ze způsobů řešení možných příčin krizových stavů.

3.2 Rodina s těžce zdravotně postiženým členem

Jak vyplývá z kapitoly 2.1, je zdravotní stav dalším významným faktorem, který může být příčinou vzniku zatěžující situace. Existence zdravotního postižení představuje riziko znevýhodnění vůči ostatním členům společnosti. Zdravotně postižený občan má ztížený přístup ke vzdělání a problematické zapojení do pracovního procesu.

Zdravotní postižení nebo závažnější onemocnění neovlivňuje pouze život takto postiženého jedince, ale nějakým způsobem vždy ovlivní celou rodinu. Mění se role i vztahy jednotlivých členů, často i celkový životní styl a hodnotový systém rodiny. Postižení nebo nemoc je zátěž, která bývá testem rodinné soudržnosti, může vztahy v rodině ještě více upevnit nebo naopak způsobit její rozpad. Pro zdravotně postiženého je rodina tou nejdůležitější a bohužel někdy také jedinou sociální skupinou, poskytující mu sociální i emoční zázemí.

V případě narození zdravotně postiženého dítěte se rodiče musí vyrovnávat s řadou praktických problémů, týkajících se vlastní organizace péče o dítě. Musí se rozhodnout jakým způsobem bude o dítě postaráno, seznámit se s řadou faktů týkajících se zdravotního stavu, naučit se jednotlivým úkonům péče o postiženého. Zároveň prožívají vnitřně celou škálu pocitů při tom, jak se přizpůsobují novým starostem a změnám ve svém životě, kdy je často nutné obětovat společenský, profesní i běžný rodinný život ve prospěch péče o dítě. V důsledku této obvykle neočekávané zátěžové situace se u nich mohou objevit symptomy zvýšeného vnitřního napětí, úzkosti, deprese. V průběhu vyrovnávání se s touto situací prochází rodiče postiženého dítěte několika fázemi, od počátečního šoku a popírání skutečnosti až po akceptaci a smíření se z danou situací a přijetí dítěte takového jaké je. Aby bylo možné dojít do této fáze, kdy jsou potřeby dítěte zahrnuty do rytmu každodenního života a kdy se zaběhnutou rutinou přichází sebedůvěra a rodiče plně přijmou svou roli rodičů a vychovatelů postiženého dítěte, je třeba využít všech možných forem pomoci, ať již od blízkých osob nebo od příslušných institucí. Ze strany blízkých osob je nejdůležitější opora emocionální, která umožňuje prožít i projevit navenek emoce, se kterými se lidé v zátěžové situaci musí vyrovnávat, ze strany institucí je významná opora informační a poskytování hmotné nebo materiální pomoci.

Většina zdravotně postižených občanů je zajištěna dávkami důchodového zabezpečení, v souvislosti se svými zdravotními problémy však mají zvýšené finanční výdaje. Specifické je

postavení rodin s těžce zdravotně postiženým dítětem, které vyžaduje mimořádnou péči. Do dosažení zletilosti dítěte nelze uplatnit nárok na dávky důchodového zabezpečení, pokud dítě zůstává v péči rodiny, nemá zpravidla osoba, která mu poskytuje péči, možnost zaměstnání.

Situaci těchto osob umožňuje řešit nároková peněžitá dávka, dle § 80 až 85 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, poskytovaná pověřenými obecními úřady – **příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu**. Na tuto dávku má při splnění dalších podmínek nárok občan pečující osobně, celodenně a řádně o blízkou nebo jinou osobu, která je převážně nebo úplně bezmocná, nebo starší 80 let a částečně bezmocná nebo rodič, prarodič nebo jiný občan, který rozhodnutím příslušného orgánu převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů, který osobně, celodenně a řádně pečuje o nezletilé dítě starší jednoho roku, které je dlouhodobě těžce zdravotně postižené a vyžaduje mimořádnou péči.

Příspěvek tedy není omezen pouze na péči o dítě, ale umožňuje pečovat také o jiné zdravotně postižené osoby. Za osoby blízké se pro účely této dávky považují manželé, příbuzní v řadě přímé, děti vlastní, osvojené nebo převzaté do péče nahrazující péči rodičů, sourozenci, zeť, snacha¹⁵. Pokud jde o osobu jinou než blízkou, pak musí být splněna podmínka vedení společné domácnosti pečujícího a osoby, o kterou je pečováno.

Bezmocnost¹⁶ vyjadřuje ve třech stupních míru závislosti osoby na péči jiných, je posuzována lékaři příslušné okresní správy sociálního zabezpečení (dále je OSSZ) stejně tak jako zdravotní stav dítěte.

Výše příspěvku pro pečující osobu činí při péči o jednu osobu 1,6 násobek a při péči o dvě osoby 2,75 násobek částky životního minima potřebné k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb, v současné době jde o částky 3776 Kč a 6490 Kč. Tyto částky mohou být sníženy o příjmy, taxativně vyjmenované v zákoně o sociálním zabezpečení.

Pečující osoba má možnost vykonávat výdělečnou činnost za předpokladu, že po tuto dobu zajistí péči jinou zletilou osobou a pokud příjem z výdělečné činnosti je nižší než 1,5 násobek částky životního minima na osobní potřeby. V tomto případě je příspěvek poskytován v plné výši, není o tento příjem snížen.

Péče o osobu blízkou nebo jinou na rozdíl od ostatních dávek sociální péče zakládá dle zákona o důchodovém pojištění nárok na toto pojištění.

V současné době se očekává přijetí novely zákona o sociálním zabezpečení, která by měla zlepšit finanční situaci osob pečujících zejména o dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě.

¹⁵ § 24 zákona č. 155/1955 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶ § 70 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

Výše příspěvku by měla při současných částkách životního minima činit 5310 Kč nebo 9086 Kč při péči o dvě osoby, z nichž alespoň jedna je dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě. Novela pamatuje také na případy, kdy si občané při pobírání příspěvku přivydělávají a zvyšuje částku maximálního možného výdělku na 2,5 násobek částky životního minima na osobní potřeby, což je v současné době 5900 Kč. Tato novela měla být účinná od ledna tohoto roku, bohužel dosud nebyla schválena.

Zdravotně postiženým občanům je řadou dalších dávek, uvedených ve vyhlášce 182/1991 Sb. poskytována podpora, jejímž cílem je přispět k odstranění bariér, které s sebou zdravotní postižení přináší. Pro účely dávek sociální péče neuvádí právní úprava jednoznačnou definici těžkého zdravotního postižení. Okruhy příjemců těchto dávek jsou stanoveny různými způsoby, některé jsou vázány na přiznání tzv. mimořádných výhod pro těžce zdravotně postižené občany, jiné na posouzení zdravotního stavu příslušnou okresní správou sociálního zabezpečení přímo pro danou sociální dávku. Mimořádné výhody I., II. nebo III. stupně jsou určeny občanům, kteří mají podstatně omezenou pohybovou nebo orientační schopnost a jsou rovněž přiznávány na základě posouzení zdravotního stavu lékaři OSSZ. V některých případech je nárok na dávku vázán také na splnění podmínek sociální potřebnosti, popř. může být výše příspěvku stanovena s ohledem na majetkové poměry žadatele a osob, žijících s ním v domácnosti.

Jednorázovými nárokovými dávkami jsou:

- příspěvek na úpravu bytu
- příspěvek na individuální dopravu
- příspěvek na zakoupení motorového vozidla
- příspěvek na celkovou opravu nebo zvláštní úpravu motorového vozidla
- příspěvek na provoz motorového vozidla.

Měsíčně je poskytována nároková dávka příspěvek na úhradu za užívání bezbariérového bytu, nenárokovými měsíčně poskytovanými dávkami jsou příspěvky :

- na zvýšené životní náklady v souvislosti s trvalým používáním ortopedické, kompenzační nebo jiné pomůcky,
- na zvýšené životní náklady nevidomým občanům, kteří jsou pracovně činní nebo se připravují na povolání,
- na provoz telefonní účastnické stanice,
- na úhradu za užívání garáže,
- nevidomým občanům na krmivo pro vodícího psa.

Dále jsou zdravotně postiženým vypláceny jednorázové nenárokové dávky, z nichž nejvýznamnější, co se týče výše finančního příspěvku, je jednorázový příspěvek na opatření zvláštních pomůcek, na úhradu výdajů spojených s výcvikem a odevzdáním vodícího psa.

Pomoc rodinám, které se dostaly do tíživé situace ať již z důvodů sociálních či zdravotních, může být poskytnuta formou **služby sociální péče**. Tyto služby mohou být poskytovány v domácím prostředí potřebného, nebo v zařízení sociální péče. V posledních deseti letech se v ČR vytvořilo široké spektrum sociálních služeb, které však přesahuje hranice stanovené současnou legislativou, která dnes upravuje převážně ústavy sociální péče, některá účelová zařízení a pečovatelskou službu. Tuto situaci by měl řešit připravovaný zákon o sociálních službách, který bude nově upravovat organizaci celého systému sociálních služeb.

Pečovatelská služba je určena lidem, jejichž schopnosti zejména v oblasti osobní péče a péče o domácnost jsou sníženy. Podstatou této služby je pomoci těmto lidem zvládnout vyjmenované, předem dohodnuté každodenní úkony a umožnit tak člověku zůstat ve vlastním domácím prostředí. Může být také poskytována v různých zařízeních pečovatelské služby, v domech s pečovatelskou službou apod. V oblasti péče o rodinu a děti je pečovatelská služba poskytována v případech, kdy rodiče nebo osoby odpovědné za jejich výchovu nemohou pro vážné překážky (např. nemoc, rekonvalescence) výchovu zabezpečit, v rodinách, kde se současně narodily tři a více dětí nebo v rozmezí dvou let současně dvě děti a v rodinách pečujících o dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě. Rovněž se pečovatelská služba poskytuje těžce zdravotně postiženým a starým občanům, jestliže jim potřebnou péči nemohou poskytovat rodinní příslušníci.

Zařízení sociální péče představují zejména ústavy sociální péče, které se rozlišují podle svého zaměření na :

- ústavy pro tělesně postiženou mládež,
- ústavy pro tělesně postiženou mládež s přidruženým mentálním postižením,
- ústavy pro tělesně postiženou mládež s více vadami,
- ústavy pro mentálně postiženou mládež,
- ústavy pro tělesně postižené dospělé občany,
- ústavy pro tělesně postižené občany s přidruženým mentálním postižením,
- ústavy pro tělesně postižené dospělé občany s více vadami,
- ústavy pro smyslově postižené dospělé občany,

- ústavy pro mentálně postižené dospělé občany,
- ústavy pro chronické alkoholiky a toxikomany,
- ústavy pro chronické psychotiky a psychopaty,
- domovy důchodců,
- domovy - penziony pro důchodce.

V ústavech sociální péče se jejich obyvatelům podle druhu pobytu poskytuje ubytování, stravování a osobní vybavení. Podle druhu ústavu je pro ně organizovaná rozličná kulturně – zájmová činnost a pracovní a výchovně - pracovní činnost. V ústavech pro mládež je jejich svěřencům zajišťována předškolní výchova, školní vzdělání (při ústavu nebo ve školách mimo ústav), mimoškolní a pracovní výchova a příprava na povolání. V ústavech pro mentálně postiženou mládež se poskytuje výchova a vzdělání v rozsahu jejich schopností. Občanům, jejichž zdravotní stav znemožňuje zvládání sebeobsluhy, se poskytuje pomoc na ošetrovateľských odděleních ústavů.

Kromě ústavů patří mezi zařízení sociální péče také další účelová zařízení, jako jsou azylové domy, domovy pro matky s dětmi, poradenská zařízení, domy na půl cesty, noclehárny, zařízení pro denní pobyt osob bez přístřeší.

Při řešení krizových situací rodiny jsou významná zejména zařízení určená pro poradenskou činnost, domovy nebo azylové domy pro matky s dětmi. Ty jsou určeny osamělým matkám nebo těhotným ženám, které se ze závažných důvodů ocitly v obtížné situaci a poskytují jim ubytování, výchovnou a poradenskou péči a další služby, zejména pomoc při zprostředkování zaměstnání a v součinnosti s příslušnými orgány při řešení jejich bytových problémů.

Pro poskytování pomoci dětem v krizových situacích jsou určena zařízení poskytující ochranu a pomoc dětem, které se ocitly bez jakékoliv péče nebo je vážně ohrožen jejich život nebo příznivý vývoj, dětem týraným, zneužívaným, zanedbávaným. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jsou určitým azylem, kde je dítěti poskytována pomoc spočívající v zajištění jeho základních životních potřeb, ale také lékařské, psychologické a jiné nutné péče a v ochraně dítěte před další možnou újmou. Takovými zařízeními jsou dětská krizová centra, která se kromě péče o děti, které pomoc potřebují z výše uvedených důvodů, zabývají také výchovnými problémy, péčí o děti, vystavené jednorázové zátěžové situaci, jako je např. přepadení dítěte, či déledobějšimu setrvávání v zátěžové situaci vznikající mimo rodinu, např. šikaně.

Při výkonu své činnosti tato zařízení spolupracují s orgány sociálně-právní ochrany a samy tuto ochranu také poskytují.

3.3

Sociálně-právní ochrana dětí

Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.¹⁷

Podle výše uvedeného výčtu je zřejmé, jak značný okruh problémů musí být v rámci sociálně-právní ochrany řešen. V této kapitole se zaměřím na možnosti pomoci, kterou lze prostřednictvím oddělení sociálně-právní ochrany poskytnout v těch nejzávažnějších případech – kdy je ohrožen život nebo zdraví dítěte jeho zanedbáváním, fyzickým či psychickým týráním či sexuálním zneužíváním.

Jednou z nejdůležitějších potřeb dítěte, kterou by rodina měla uspokojovat, je potřeba jistoty a bezpečí. Ne všichni rodiče však zvládají svou rodičovskou roli a rodina se pak pro dítě může stát zdrojem nepřiměřené zátěže.

Zanedbávání dítěte se vyznačuje nedostatkem péče, způsobující závažné ohrožení vývoje nebo zdraví dítěte. Dítě může být zanedbáváno v oblasti základních životních potřeb – výživy, přístřeší, ošacení, zanedbávané může být v oblasti péče zdravotní, jestliže je opomíjena základní preventivní zdravotní péče nebo není poskytnuta v případech, kdy ji dítě potřebuje, příčinou různých zbytečných úrazů dítěte je také nedostatečný dohled přiměřený věku dítěte. Dochází rovněž k zanedbávání vzdělání, kdy v důsledku např. práce dítěte v domácnosti dochází k absenci ve škole. Z psychologického hlediska má závažné důsledky pro vývoj dítěte zanedbávání citových potřeb – jistoty, bezpečí, lásky a nedostatek podnětů, které podporují rozvoj schopností a dovedností dítěte.

K poškozování dítěte jak v oblasti duševní, tak tělesné dochází také v důsledku *sexuálního zneužívání*. Sexuálním zneužíváním je nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, aktivitě či chování, jakékoliv využití dítěte pro navození vzrušení či uspokojení sexuálních potřeb zneuživatelé nebo zprostředkovaně jiné osoby. Může mít formu bezdotykovou, např. obscénní telefonáty, exhibicionismus, nucení k obnažování a fotografování, k prohlížení si pornografie. Dotyková forma sexuálního zneužívání zahrnuje veškeré praktiky, kdy dochází k fyzickému kontaktu zneuživatelé a dítěte. Ve většině případů je zneužívající osoba dítěti známá nebo

¹⁷ Novotná, V., a kol., Zákon o sociálně právní ochraně dětí - komentář, Linde nakladatelství, Praha, 2002 38

dokonce příbuzná. Pokud nebezpečí vychází z vlastní rodiny, zvyšuje se míra psychické zátěže dítěte a vlastní odhalení bývá velice problematické.

Tělesné týrání zahrnuje veškeré akty násilí na dítěti, ale také nedostatečné uspokojování nejdůležitějších tělesných potřeb dětí. Jde o záměrné ubližování dítěti, ale také nezabránění takovému ubližování, volba nepřiměřeně bolestivých trestů, nadužívání fyzických trestů, úmyslné i neúmyslné neposkytování základní péče, čehož důsledkem může být v krajním případě i smrt dítěte. V naprosté většině případů jsou pachatelé fyzického násilí na dětech rodiče nebo další dospělé osoby v rodině.

Psychické týrání spočívá v takovém jednání, které má závažný nepříznivý vliv na citový vývoj a chování dítěte. Může mít mnoho konkrétních podob, většina dětí je vystavována kombinaci vícerych z nich. Mezi typické formy patří slovní útoky na sebevědomí dítěte, opakované ponižování, zavrhování dítěte, zastrasování, požadování nepřiměřených výkonů. Psychické týrání je nejrozšířenějším druhem týrání vůbec a zároveň je nejhůře rozpoznatelné.

S psychickým týráním se lze stále častěji setkat v souvislosti s rozvodovou problematikou, ať již jde po dobu před či po rozvodu. Rozvod je v naší společnosti považován za téměř běžnou životní událost, ročně se rozvádí více jak 30 000 manželství. Rozvod však není záležitostí okamžiku. Většinou mu předchází různě dlouhá krize manželství a vlastní rozvodové řízení může být značně stresující životní událostí. Nejdůležitější rozhodnutí se týkají dětí a rodiče si bohužel často řeší své spory právě prostřednictvím dětí. Pro děti je traumatizující již samotný fakt, že se rodiče rozcházejí, tuto skutečnost pocítují jako ztrátu jistoty a bezpečí. Pokud vypukne spor o dítě, pak se dítě stává středem dohadů dospělých, často jimi bývá manipulováno, někdy až vydíráno, aby se přidalo na stranu jednoho z nich. Nejednou rodiče nepřiměřeně dítě zatěžují tím, že na něm nechají zásadní rozhodnutí, s kým chce žít, brání mu ve styku s druhým rodičem nebo prarodiči, negativně je ovlivňují. Spor o dítě se tak stává nejčastější, ale svým způsobem skrytou formou týrání dítěte.

Společným znakem všech výše uvedených jednání je, že se jejich nedobrovolným účastníkem stává dítě, které se nemůže dostatečně účinně bránit a neví, kde má o pomoc požádat. Je tedy nezbytná existence takových institucí, které se zabývají vyhledáváním potenciálně ohrožených dětí a které disponují příslušnými znalostmi a pravomocemi k tomu, aby děti před ohrožujícími vlivy ochránily.

Postup státních orgánů a činnost fyzických i právnických osob při výkonu sociálně-právní ochrany upravuje zákon č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Tento zákon vychází z principů uvedených v Listině základních práv a svobod a v Úmluvě o právech dítěte. Ochrana dítěte je rovněž zakotvena v mnoha dalších právních předpisech, jako je zákon o rodině, občanský soudní řád, občanský zákoník atd. Orgány sociálně-právní ochrany jsou krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady a Ministerstvo práce a sociálních věcí, případy s mezinárodním prvkem řeší Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Zákon demonstrativně vymezuje okruh dětí, jimž zejména je sociálně-právní ochrana určena. Jsou to děti, jejichž rodiče z vážných důvodů neplní nebo nemohou plnit povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, popř. děti, které byly svěřeny do výchovy jiné osoby a ta neplní své povinnosti, děti, na kterých byl spáchán závažný trestný čin. Sociálně-právní ochrana se zaměřuje také na děti, které vzhledem ke svému jednání nebo chování vyžadují zvýšenou ochranu, jako jsou záškoláci, mladiství pachatelé trestných činů apod.

Jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany je předcházení vzniku problémů nebo jejich narůstání, jde-li o výchovu dítěte a péči o ně, proto je významnou úlohou příslušných orgánů preventivní a poradenská činnost. Orgány sociálně-právní ochrany musí sledovat působení nepříznivých vlivů na děti a činit potřebná opatření k omezování jejich působení. Poradenská činnost spočívá především v pomoci při řešení problémů v péči o dítě a jeho výchově, a také ve zprostředkování pomoci jinými orgány nebo osobami, které jsou specializované na péči a výchovu dětí.

Hlavním a nejdůležitějším článkem systému sociálně-právní ochrany dětí v rámci jeho orgánů jsou oddělení sociálně-právní ochrany obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Jejich agenda bývá zpravidla členěna na agendu terénní práce a agendu zprostředkování náhradní rodinné péče. V rámci terénní práce příslušní pracovníci vyvíjí preventivní a poradenskou činnost, setkávají se s případy ohrožených dětí, poskytují jim pomoc na základě svých pravomocí, prověřují věrohodnost sdělení o případech dětí, na které se sociálně-právní ochrana zejména zaměřuje. Informace o ohrožených dětech získávají také vlastním šetřením, v souvislosti zejména se soudním řízením o výchově a výživě, předcházejícím řízením o rozvodu manželství rodičů nezaopatřených dětí, kde vykonávají funkci kolizního opatrovníka dítěte. Podle zákona o rodině zastupují rodiče dítě při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé.

Žádný z rodičů nemůže své dítě zastoupit ve věcech, při kterých by mohlo dojít ke střetu zájmů rodičů a dětí. V takovém případě ustanoví soud dítěti opatrovníka, zpravidla orgán sociálně-právní ochrany, který bude dítě v řízení zastupovat, nejčastějším důvodem je právě řízení o výchově a výživě dítěte. Úlohou ustanoveného opatrovníka je činit veškeré možné kroky v nejlepším zájmu dítěte. Příslušní pracovníci navštěvují rodinu v místě jejího bydliště, hovoří s rodiči i s dítětem, zjišťují informace od lékařů, škol, obecních úřadů a na základě svých zjištění pak vypracovávají zprávu o poměrech dítěte, která je významným podkladem pro konečné rozhodnutí soudu.

Spolupráce se soudy a orgány činnými v trestním řízení a objektivní zjištění všech podstatných skutečností zajišťuje kvalitní rozhodování také v případech, kdy je např. z důvodu ohrožení dítěte v rodině zapotřebí najít jiné výchovné prostředí. Soud může v případech dětí ohrožených týráním či zanedbáváním rozhodnout o napomenutí rodičů či jiných osob narušujících řádnou výchovu nezletilého a požádat orgán sociálně-právní ochrany o sledování opatření uložených soudem.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností, jakožto orgán sociálně-právní ochrany, může podávat návrhy k soudu, ve vztahu k týraným, zneužívaným a zanedbávaným dětem jde zejména o návrh na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo na pozastavení jejího výkonu, návrh na nařízení ústavní výchovy, na její prodloužení nebo zrušení atd. Významnou pravomocí tohoto orgánu je podání návrhu k soudu na vydání předběžného opatření dle ustanovení § 76a zákona č.99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů. Toto ustanovení upravuje zvláštní druh předběžného opatření, o němž rozhoduje soud pouze na návrh obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Tento návrh lze podat v případech, kdy se dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. Soud pak musí o návrhu rozhodnout bezodkladně, nejpozději do 24 hodin poté, co byl podán.

Případy, ve kterých se dítě ocitlo bez jakékoliv péče nejsou ojedinělé a při rozhodování je nutné přihlídnout ke konkrétní situaci. Jiné řešení se přijímá, pokud se dítě ocitlo bez jakékoliv péče proto, že se rodičům stala nepředvídaná událost, např. autonehoda, s rodiči je možné hovořit a na základě jejich souhlasu svěřit dítě příbuzným, sousedům či známým, jinak se musí postupovat, když není možné jejich souhlas získat. Časté jsou případy, kdy rodiče odcestují neznámo kam a děti nechají bez jakékoliv péče, pak je nutné situaci řešit předběžným opatřením. Předběžným opatřením se rovněž bezodkladně řeší situace, kdy je zjištěno týrání nebo

zneužívání dítěte. Orgán sociálně-právní ochrany má možnost navrhnout svěření dítěte do péče fyzické osoby, schopné a ochotné dítě do své péče přijmout nebo do zařízení pro výkon ústavní výchovy. Vyžaduje-li to bezpečí dítěte, lze po dobu, než bude rozhodnutí vydáno, umístit dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, nejednou se však v praxi stává, že poměrně dlouhou dobu dítě zůstává ve faktické péči sociálního pracovníka. Pro zajištění neprodlené pomoci v akutních případech slouží vybraní pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany pracovní pohotovosti, v případě potřeby jsou kontaktováni zejména policejními orgány, starosty obcí, popř. pracovníky krizových center.

Řešení krizových situací klade vysoké nároky zejména na samotného sociálního pracovníka. Musí být schopen objektivně posoudit situaci, ve které nese převážnou zodpovědnost za další osud dítěte a následně rozhodnout, jaké kroky ve věci dále učiní. To vyžaduje jeho vyzrálost, psychickou odolnost, orientaci v dané problematice i znalosti z mnoha dalších oborů.

Orgány sociálně-právní ochrany mnohdy zasahují ve vypjatých krizových situacích, přičemž disponují velmi významnými pravomocemi. Hlavním hlediskem při jejich práci je ochrana zájmů dítěte.

3.4 Problematika dávek sociální péče a jejich další perspektiva

Názory na poskytování pomoci formou sociálních dávek jsou různé. Ti, kteří jsou na tuto pomoc odkázáni, si stěžují, že jejich výše stanovená dle současných částek životního minima je nedostačující vzhledem k neustále rostoucím životním výdajům a pokud jsou nuceni setrvat na dávkách delší dobu, propadají se postupně až pod samou hranici chudoby. Na straně druhé je poukazováno na časté zneužívání těchto dávek a rostoucí počet rodin, které se na nich stávají závislými. V souvislosti s výdaji na tyto dávky, které jsou financovány ze státního rozpočtu, na který všichni přispíváme svými daněmi, se vyskytují radikální názory požadující jejich výrazné snížení nebo úplné zrušení. Podle tohoto přístupu jsou přepychem, který si současný stát již nemůže dovolit a lidé by měli být sami odpovědní za svůj osud. Každý však takový názor změní v okamžiku, kdy se sám bez svého zavinění ocitne v situaci, kdy není schopen vlastními silami zabezpečit své základní potřeby. Česká republika jakou součástí Evropy vychází z tradice respektování nezadatelných lidských práv, která jsou základem pro svobodu, rovnost a důstojnost ve společnosti. Vedle občanských, politických a ekonomických práv jsou takovými nezadatelnými právy i práva sociální, která jsou realizována na principu solidarity. Sociální solidarita se váže k přerozdělování prostředků, kterými zajišťuje důstojné životní podmínky všem občanům, tedy i těm, kteří se nepodílejí na ekonomických činnostech. Na postoji naší společnosti se podepsala léta komunistické ideologie, kdy byly sociální dávky rozdělovány plošně a velmi štědře nejen těm, kdo byli skutečně potřební. Po roce 1989 se museli občané vyrovnávat s novými sociálními problémy, způsobenými zejména nezaměstnaností a současně se museli učit být odpovědní za svou situaci a nespolehat se plně na pomoc státu. Postupně docházelo ke zpříšňování podmínek, za kterých občan měl nárok na sociální dávky a je jasné, že tento proces bude pokračovat i do budoucna. Pokud však má být naše republika považovaná za demokratický stát, který je mimo jiné charakterizován dodržováním lidských práv, pak musí svým občanům garantovat základní životní jistoty.

V současné době se připravuje změna celého systému sociální péče. Vláda již schválila návrh věcného záměru zákona o hmotné nouzi, který má nahradit zákon o sociální potřebnosti a zásady novelizace zákona o životním minimu. Na základě této nové právní úpravy dojde

k rekonstrukci životního minima a ke změně systému ochrany občanů a rodin před hmotnou nouzí, přičemž cílem těchto změn by měla být větší motivace občanů k aktivnímu hledání zaměstnání a k přijetí i méně placené práce.

Životní minimum je v současnosti dvousložkové, jsou v něm zahrnuty náklady na osobní potřeby a náklady na domácnost (nájem, elektřina, plyn apod.). Podle nové úpravy bude pouze jednosložkové a nebude již pokrývat výdaje na bydlení. Jednotlivé částky životního minima budou odstupňovány podle pořadí osob v domácnosti a u nezaopatřených dětí také podle věku. Toto opatření je zdůvodňováno skutečností, že ve vícečetných domácnostech dochází k tzv. „úsporám z počtu“ v důsledku vícenásobného a racionálnějšího používání věcí (např. ošacení po starších dětech). Pro srovnání se současným stavem uvádím navrhované částky v příloze v tab. 5. Podpora rodin v oblasti bydlení bude po zrušení částky životního minima k zajištění nezbytných nákladů na domácnost dvojí, přičemž se rozdělí na podporu státu a podporu obce. Podpora státu bude představována příspěvkem na bydlení ze systému státní sociální podpory, u něhož dojde k podstatné úpravě v tom, že bude zohledňovat skutečné náklady na bydlení. Pokud rodina nebude schopna pokrýt skutečné náklady na bydlení ani s tímto příspěvkem, bude obec poskytovat doplatek na bydlení ze systému dávek hmotné nouze. O této dávce mají rozhodovat obce v samostatné působnosti, přičemž tato dávka má být hrazena z jejich vlastních zdrojů. Tím má být zvýšena zainteresovanost obcí na řešení bytové situace občanů, např. zřizováním levnějších forem bydlení.

Navrhovaná změna zákona o životním minimu ale nepřinese úsporu ve veřejných financích. Jak jsem již uvedla v kapitole 1.4, je životní minimum, zejména částka na osobní potřeby dospělého občana, využíváno jako kritérium příjmové nedostatečnosti v mnoha dalších oblastech, v souvislosti s jeho změnou dojde proto k nárůstu jiných výdajů, např. dávek státní sociální podpory.

Základem, na kterém je postaven nový systém hmotné nouze, je skutečnost, že dosavadní způsob poskytování dávek nemotivuje k práci, přičemž nejlepší ochranou před chudobou a sociálním vyloučením je právě zaměstnání. Zákon o hmotné nouzi má zabránit zneužívání dávkového systému a omezit dlouhodobou závislost na sociálních dávkách. Měl by odstranit současný stav, kdy je možné, že lidé, kteří pracují a pobírají nízké mzdy, mají mnohdy po odpočtu výdajů vynaložených např. na dojíždění do zaměstnání ve výsledku stejné příjmy jako ti, kteří se práci vyhýbají a pobírají sociální dávky. Jedním z klíčových hledisek při rozhodování

o tom, zda bude žadatel o dávku uznán za osobu v hmotné nouzi, bude i nadále snaha zvýšit si příjem vlastní prací. Jeho aktivitu bude možné ocenit nad hranici životního minima. Motivačně bude působit skutečnost, že příjem z pracovní činnosti bude pro účely posouzení hmotné nouze započítáván ve výši 70 %, čímž se zvýší celkový příjem, který bude mít občan k dispozici. Dalším motivačním opatřením mají být tzv. individuální aktivizační plány, které mají podporovat zejména dlouhodobě nezaměstnané k návratu do zaměstnání. Pokud budou plnit úkoly, sjednané v těchto plánech, odrazí se to na výši příspěvku. Systém hmotné nouze by tedy měl zajišťovat sociální ochranu všech lidí, kteří nemají práci a nemohou ji reálně získat a naopak zvyšuje nároky na ty, kteří bez vážných důvodů odmítají pracovat.

Myslím si ale, že proti této myšlence působí demotivačně zavedení nového institutu existenčního minima. Jeho zavedení je v návrhu zákona o životním minimu. Existenční minimum je určeno k zabezpečení minimálního životního standardu těch osob, které nebudou projevovat snahu k řešení své finanční situace, jeho výše by měla být 2 010 Kč. Podle současné právní úpravy totiž osoba, která neprojevuje snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním, není uznána za sociálně potřebnou a nevzniká jí nárok na dávky dle zákona o sociální potřebnosti. Pro mnoho občanů však bude existenční minimum dostačující a budou na ně mít nárok i bez splnění dalších podmínek.

V každém případě však navrhovaná úprava přináší řadu nových možností pro pracovníky sociálních odborů a současně klade vysoké nároky na jejich práci. Rozhodně však neřeší mnoho problémů, se kterými se při své činnosti setkávají. Jedním z nich je skutečnost, že jejich pravomoci jim neumožňují prokázat ani zřejmou nepravdivost údajů poskytovaných žadateli. Pracovníci oddělení sociálních dávek mohou pracovat pouze s údaji, které mají k dispozici, které legálně získají a v mnoha oblastech jsou odkázáni na výstupy jiných orgánů.

Příkladem je dokazování tzv. „práce na černo“. Pokud sociální pracovník zjistí, že příjemce dávky pracuje bez řádné pracovní smlouvy, nemá jeho slovo téměř žádnou váhu. Musel by se opřít o jiné důkazy, např. svědectví dalších osob, které je ovšem takřka nemožné získat. Kontrolní činnost na tomto úseku je v kompetenci úřadů práce, proto jedinou možností sociálního pracovníka je nahlásit zjištěnou skutečnost na jejich kontrolní oddělení. Příslušní pracovníci pak mohou provést místní šetření a kontrolu osob na nahlášeném pracovišti. Z vlastní praxe mám bohužel zkušenost, že při spolupráci s úřadem práce neodpovídají výsledky námi vynaložené námaze .

Další problematickou oblastí je prokazování vztahu druha a družky. Naši klienti často vedou společnou domácnost s osobou, která má dostatečný příjem, aby pokryla sociální potřebnost obou. Většinou však uvádí, že náklady společně neuhrazují, že jsou na daném bydlišti pouze na návštěvě, či v pronájmu. V současné době jsou naše možnosti, jak jim družský vztah prokázat, minimální. Tuto situaci by však měl vyřešit nový zákon o hmotné nouzi, v jehož návrhu je posuzovat společně, až na několik výjimek, všechny osoby žijící v jedné domácnosti. Tato úprava by vyřešila také případy mladých lidí, kteří žijí u mnohdy movitých rodičů a sociální dávky jsou pro ně pouze přilepšením.

Změnou, kterou rozhodně sociální pracovníci uvítají, je výše zmiňovaná možnost ocenit nad rámec životního minima ty osoby, které se bez svého zavinění dostaly do finančních potíží a přes značnou snahu se jim nedaří svou situaci změnit. V těchto případech má sociální práce svůj smysl.

Sociální práce s klienty se však neomezuje pouze na pomoc formou finančního příspěvku. Každý případ je individuální a často problémy klienta nesouvisí jenom s finanční stránkou. Na sociální odpory se obrací občané se žádostmi o pomoc při řešení rodinných, bytových problémů, problémů souvisejících se zdravotním stavem, v mezilidských vztazích atd. Předpokladem kvalitní sociální práce je dostatek času na každého klienta. A právě nedostatek času na individuální sociální práci je podle mého názoru zásadní problém současného systému sociální péče. Pracovníci jsou v časové tísní nuceni místo podrobné analýzy problému a soustavné práce s klientem řešit pouze akutní nedostatek finančních prostředků. Hlavní příčiny vidím jednak v nedostatku pracovníků a ve značné administraci sociálních dávek. Současná praxe je taková, že není neobvyklé, když na jednoho sociálního pracovníka připadá více než 150 klientů. Výzkumný úkol „Role sociálního pracovníka v měnících se podmínkách“, který byl realizován pod vedením prof. Streckové¹⁸, přinesl informaci, že vzhledem k pracnosti, odborné náročnosti, které jeden klient ročně vyžaduje, by na jednoho pracovníka mělo připadat 46 klientů. Názor prezentovaný nadřízenými orgány je, že na jednoho odborného pracovníka v dávkovém sociálním systému by mělo připadat 100 klientů. Počet evidovaných klientů však nemůže dostatečně vyjadřovat rozsah práce, kterou v rámci svého povolání sociální pracovník vykonává. Kromě kontaktu s klienty zabírá většinu jeho pracovní doby administrativní práce. Rozhodnutí o změně výše jednotlivých dávek se vydává při každé významnější změně příjmů nebo výdajů

¹⁸ Hacaperková, Dana, Aktuality k chudinským dávkám. In Sborník přednášek ze XIV. Konference Společnosti sociálních pracovníků České republiky. Praha: MPSV, 2004, s. 37-45.

klienta, při změnách částek životního minima, dávek státní sociální podpory a dalších změnách, které mají vliv na výši dávky. Při každé nové žádosti je nutné provést místní šetření ke zjištění majetkových poměrů rodiny a zajistit náležité shromáždění podkladů nezbytných pro posouzení nároku na dávku, vzhledem k počtu a náročnosti formulářů je nutné poskytnout žadateli pomoc při jejich vyplňování. Pracovník musí vést evidenci vyplácených dávek a zajišťuje, aby byly dávky v termínu vyplaceny, pravidelně provádí kontroly příjemců dávek, každý měsíc ověřuje, zda nedošlo k vyřazení příjemců dávek z evidence úřadu práce. V souvislosti se změnami právních předpisů musí průběžně doplňovat své odborné znalosti. Kromě těchto a mnoha dalších činností se musí vyrovnávat s náročným psychickým vypětím v souvislosti s mnohdy problematickým jednáním některých klientů.

Většina výše uvedených činností by se stala méně časově náročnými, pokud by fungovala spolupráce se všemi zainteresovanými orgány, pokud by pracovníci měli větší pravomoci při zjišťování podstatných skutečností a pokud by právní předpisy, aplikované při vlastním řízení o dávce, byly přizpůsobeny k charakteru této specifické agendy, jejímž cílem má být pomoc občanům v tíživých sociálních situacích. Pak by se pracovníci v této oblasti mohli soustředit na to, aby sociální pomoc prostřednictvím dávek sociální péče poskytovala ochranu a zabezpečení těm, kteří to skutečně potřebují.

Závěr

V životě rodiny může dojít k řadě různých životních situací, které mohou být příčinou následné krize. Některé z těchto událostí jsou ze strany členů rodiny neovlivnitelné a nelze jim nijak zabránit. Krize není záležitostí jenom jedince, vždy nějakým způsobem postihuje rodinu jako celek a zasahuje do plnění jejích základních funkcí. Existuje rovněž vzájemné provázání na celý společenský systém, kdy krize rodiny může vést ke krizi celého systému a naopak společenské změny mohou být příčinou krizových situací rodiny. Vzhledem k významu rodiny pro společnost, který je dán jejími funkcemi, je v zájmu státu podílet se na takových formách pomoci rodině, které mohou zabránit jejímu selhávání.

Jednou z forem pomoci jsou dávky sociální péče. Systém sociální péče se zaměřuje na ty životní situace, na které se člověk nemůže předem nijak připravit a které není schopen bez pomoci společnosti sám řešit. Pomoc poskytovaná v rámci systému sociální péče zabezpečuje potřebnému základní životní potřeby a je tak podporou při zvládání jeho obtížné životní situace.

Ve své práci jsem se zaměřila na problematiku sociální ochrany, zejména systému sociální péče a to ve vztahu k řešení životních událostí, které mohou být příčinou krizových situací rodiny. Dospěla jsem k názoru, že je nezbytné, aby stát byl základním garantem sociální pomoci při takových společensky uznaných životních událostech. K tomuto závěru mě vedly zejména dva zásadní důvody.

Prvním je skutečnost, že stát jako jediný disponuje prostředky, kterými může tuto pomoc zajistit nejen finančně, ale také příslušnou legislativou. Při financování této pomoci ze státních prostředků je však nutné zajistit, aby byla dostatečně efektivní. Současný systém je poměrně složitý, administrativně náročný a neodpovídající již současným sociálně ekonomickým podmínkám, proto by mělo dojít ke změnám především v legislativní oblasti.

Druhým důvodem, který potvrzuje nezbytnou úlohu státu při poskytování sociální pomoci je skutečnost, že naše republika je státem demokratickým, který zaručuje dodržování základních lidských práv, mezi které patří rovněž práva sociální. Jestliže mezi nezadatelná lidská práva patří právo na přiměřený důstojný život každého občana, pak lze poskytování sociální pomoci považovat přímo za povinnost státu.

Resumé

Práce je zaměřena na formy státní sociální pomoci v krizové situaci rodiny. Je členěna do tří základních částí.

V první části práce se zabývám státem, jako poskytovatelem sociální pomoci. Úvodní kapitola pojednává o postavení státu jako subjektu sociální politiky, o cílech a nástrojích sociální politiky státu. Druhá kapitola přibližuje historický vývoj sociální pomoci na území našeho státu. Ve třetí kapitole stručně charakterizuji tři oblasti současného systému sociální ochrany – sociální pojištění, sociální podporu a sociální pomoc. V poslední kapitole první části práce se zabývám institutem životního minima, jako hlavním kritériem při posuzování příjmové nedostatečnosti v systému sociální ochrany.

Ve druhé části bakalářské práce se zaměřuji na problematiku krize a krizových situací rodiny. V první kapitole této části vymezuji pojem krize, její příčiny a základní typologii. Ve druhé kapitole uvádím základní funkce rodiny a příčiny rodinných krizí. Třetí kapitola pojednává o možnostech pomoci v krizové situaci člověka, včetně krizové intervence.

Ve třetí části práce se zaměřuji na vybrané zátěžové situace rodiny – tíživou finanční situaci, na rodinu se zdravotně postiženým členem a na problematiku sociálně-právní ochrany. V prvních třech kapitolách této části práce přibližuji jednotlivé situace a možnosti pomoci v rámci systému sociální péče. V poslední kapitole uvádím některé problémy, se kterými se sociální pracovníci setkávají při své práci a nastiňuji další vývoj sociální péče v oblasti sociálních dávek, vycházející z navrhované nové právní úpravy.

V závěru práce zdůvodňuji nezbytnou úlohu státu v roli poskytovatele sociální pomoci ve společensky uznaných životních událostech.

Anotace

Práce je zaměřena na formy státní sociální pomoci v krizové situaci rodiny. Zabývá se postavením státu jako subjektu sociální politiky, historickým vývojem sociální pomoci a současným systémem sociální ochrany. Dále vymezuje pojem krize, její příčiny, krizové situace rodiny a možnosti pomoci. Rekapituluje možnosti pomoci v rámci systému sociální péče ve vybraných zátěžových situacích rodiny. V závěru jsou přiblíženy tendence dalšího vývoje v oblasti sociální péče a zhodnocen význam státu jako poskytovatele sociální pomoci.

Klíčová slova

Sociální pomoc, systém sociální ochrany, krize, krizové situace rodiny, dávky sociální péče, sociálně-právní ochrana.

Annotation

The work focuses on forms of state help in a critical family situation. It deals with position of the state as a subject of social policy, historical development of social help and contemporary system of social protection. Furthermore, notions such as crisis, causes of crises, critical situation of a family, possibilities of help are defined in the work. It recapitulates the possibilities of state help within the framework of social care system in selected stress family situations. In the conclusion trends of further development within the social care domain are mentioned. There is also evaluated the significance of the state as a social care provider.

Key Words

Social help, social protection system, crisis, critical family situations, social benefits, social-law protection.

Literatura

1. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., Listina základních práv a svobod
2. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších právních předpisů
3. Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších právních předpisů
4. Zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších právních předpisů
5. Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších právních předpisů
6. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších právních předpisů
7. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších právních předpisů
8. Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších právních předpisů
9. Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších právních předpisů
10. Vyhláška č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon ČNR o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších právních předpisů
11. Kerrová, Susan, Dítě se speciálními potřebami, 1. vydání, Praha: Portál, 1997
12. Matějček, Z., Dytrych, Z., Krizové situace v rodině očima dítěte, 1. vydání, Praha: Grada Publishing, 2002
13. Matoušek, Oldřich, a kol., Metody a řízení sociální práce, 1. vydání, Praha: Portál, 2003
14. Matoušek, Oldřich, a kol., Základy sociální práce, 1. vydání, Praha: Portál, 2001
15. Novotná, Věra, a kol., Zákon o sociálně právní ochraně – komentář, 2. vydání, Praha: Linde nakladatelství, 2002
16. Špatenková, Naděžda, a kol., Krize Psychologický a sociologický fenomén, 1. vydání, Praha: Grada Publishing, 2004
17. Špeciánová, Šárka, Ochrana týraného a zneužívaného dítěte, 1. vydání, Praha: Linde nakladatelství, 2003
18. Vágnerová, Marie, Psychopatologie pro pomáhající profese : variabilita a patologie lidské psychiky , 3. vydání, Praha: Portál, 2002
19. Vodáčková, Daniela, a kol., Krizová intervence, 1. vydání, Praha: Portál, 2002
20. Sborník přednášek ze XIV. Konference Společnosti sociálních pracovníků České republiky, 1. vydání, Praha: MPSV, 2004
21. www.mpsv.cz
22. www.czso.cz

Příloha 1

Základní právní předpisy upravující oblast sociálního zabezpečení

Oblast úpravy	Platná právní úprava (ve znění pozdějších právních předpisů)
Sociální zabezpečení	Zákon č.582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení
Důchodové a nemocenské pojištění	Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců
Státní sociální podpora	Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře
Sociální péče	Zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti Vyhláška č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení
Sociálně-právní ochrana	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Tab.1

(zdroj: vybrané právní předpisy)

Příloha 2

Měsíční částka potřebná k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb

	Zákon č. 463/1991 Sb. účinnost od 28.11.1991	Nářízení vlády č. 664/2004 Sb. účinnost od 1.1.2005
Dítě do 6 let	900,- Kč	1720,- Kč
Od 6 do 10 let	1000,- Kč	1920,- Kč
Od 10 do 15 let	1200,- Kč	2270,- Kč
Nezaopatřené dítě od 15 do 25 let	1300,- Kč	2490,- Kč
Ostatní občané	1200,- Kč	2360,- Kč

Tab.2

Měsíční částka potřebná k zajištění nezbytných nákladů na domácnost

	Zákon č. 463/1991 Sb. účinnost od 28.11.1991	Nářízení vlády č. 664/2004 Sb. účinnost od 1.1.2005
Pro jednotlivce	500,- Kč	1940,- Kč
Pro dvoučlennou rodinu	650,- Kč	2530,- Kč
Pro tří nebo čtyřčlennou rodinu	800,- Kč	3140,- Kč
Pro pěti a vícečlennou rodinu	950,- Kč	3520,- Kč

Tab. 3

(zdroj www.mpsv.cz)

Tabulka životních událostí

Životní události	Body
Úmrtí životního partnera	100
Rozvod	73
Rozvrat manželství	65
Uvěznění	63
Úmrtí blízkého člena rodiny	63
Úraz nebo vážné onemocnění	53
Sňatek	50
Ztráta zaměstnání	47
Usmíření a přebudování manželství	45
Odchod do důchodu	45
Změna zdravotního stavu člena rodiny	44
Těhotenství	40
Sexuální obtíže	39
Přírůstek nového člena do rodiny	39
Změna zaměstnání	39
Změna finančního stavu	38
Úmrtí blízkého přítele	37
Přeřazení na jinou práci	36
Závažné neshody s partnerem	35
Půjčka vyšší než jeden průměrný roční plat	31
Splatnost půjčky	30
Změna odpovědnosti v zaměstnání	29
Syn nebo dcera opouští domov	29
Konflikty s tchánem, tchyní, zetěm, snachou	29
Mimořádní osobní čin nebo výkon	28
Manžel, manželka nastupuje či končí zaměstnání	26
Vstup do školy nebo její ukončení	26
Změna životních podmínek	25
Změna životních zvyklostí	24
Problémy a konflikty s nadřízeným	23
Změna pracovní doby nebo pracovních podmínek	20
Změna bydliště	20
Změna školy	20
Změna rekreačních aktivit	19
Změna církve nebo politické strany	19
Změna sociálních aktivit	18
Půjčka menší než průměrný roční plat	17
Změna spánkových zvyklostí a režimu	16
Změny v širší rodině (úmrtí, sňatky)	15
Změny stravovacích zvyklostí	15
Vánoce	12
Menší přestupky zákona	11

Tab. 4 (zdroj: Vodáčková, D., a kol.,Krizová intervence, 2002, str. 33)

Příloha 4

Částky životního minima dle navrhované novely zákona o životním minimu

Životní minimum	První osoba v domácnosti	Druhá osoba v domácnosti	Třetí a další osoba v domácnosti
Dospělá osoba	2 870	2 580	2 580
Dítě do 6 let	/	1 870	1 310
Dítě 6–15 let	/	2 300	1 610
Dítě 15–26 let	/	2 630	1 850

Tab. 5

(zdroj: www.mpsv.cz)